

Consell Comarcal del **Tarragonès**

EL TARRAGONÈS

AMB LA CULTURA

Conferència

L'ESPASA I LA PLOMA:
EL SETGE DE TARRAGONA DE 1811
I LA LITERATURA

Dos figurins de l'obra L'élève de Saint-Cyr, de Pierre Cornu, estrenada a París el 1838 i ambientada en el setge de Tarragona de 1811.

A càrrec de
Joan Cavallé Busquets
escriptor i gestor cultural

Dijous, 24 de març de 2011
A les 20 h.

1811:
tarragona
assetjada

L'espasa i la ploma:

el setge de Tarragona de 1811 i la literatura¹

JOAN CAVALLÉ

Quan preparava aquesta conferència em va venir al cap el debat dels últims anys sobre els toros. Un dels arguments que s'hi exposaven era que no es podia prohibir un fenomen que tan bons resultats ha donat en l'àmbit de la literatura i de l'art. De seguida penses que el mateix argument es podria aplicar a la guerra. Efectivament, l'enfrontament armat entre exèrcits, entre pobles, entre nacions no només ha estat una constant de la Història. També ha estat l'origen d'algunes de les més grans obres literàries, des de la inaugural *Ilíada*, fins a novel·les contemporànies com *Escorxador 5*, de Kurt Vonegut, o obres de teatre com *Jardín quemado*, de Juan Mayorga, passant pel *Tirant*, els drames històrics de Shakespeare o *Guerra i pau*, de Tolstoi.

Quan el 2007 vaig publicar el llibre *Tarragona escrita*, ja vaig fer notar que el setge de Tarragona de 1811 no només era el fet més rellevant de la història moderna de la ciutat, sinó que s'havia convertit en el tema local que ha tingut més transcendència literària. En aquesta conferència no només confirmarem aquesta idea, sinó que la reforçarem.

Tinc la impressió que si poséssim tots els textos literaris de ficció escrits sobre Tarragona anteriors al segle XX en una capsa, els referits a l'episodi de la Guerra del Francès n'ocuparien més de la meitat. Efectivament, parlem d'un conjunt que inclou, de moment, perquè això sempre és un tema obert, un total d'11 novel·les, 5 relats extensos (el que els francesos en diuen *nouvelle*), alguns contes, dues obres de teatre, a més de molts poemes. I tot això escrit

¹ En tractar-se, aquest text, d'una conferència, he evitat, en la mesura del possible, de posar-hi notes a peu de pàgina, sobretot per detallar la procedència exacta de cada citació. Reservo aquest requisit per a quan es publiqui l'estudi corresponent a aquest tema, en vies de realització. Amb tot, per facilitar la curiositat del lector, hi he inclòs al final una àmplia, per bé que no exhaustiva, bibliografia i els enllaços a les biblioteques digitals on poden consultar-se alguns dels textos més representatius que es comenten a continuació.

en català, francès, italià, castellà, alemany i polonès, en un període que comença el 1811 mateix i s'allarga durant un segle.

Aviso per començar que, en el temps que dura una conferència, no pretenc parlar de tots aquests textos. Em centraré, tal com expressa el títol, en els que van sorgir primer, com a producte de l'activitat dels escriptors soldats que van participar en el setge, i que tant proliferaven a l'època, i m'esplaiaré en les conseqüències més immediates d'aquesta activitat, sobretot en la creació de la figura de l'heroi.

Abans que res, però, plantejo una pregunta: ¿Per quines raons el setge de Tarragona ha deixat una marca tan forta en la literatura, i tan estesa en el temps i l'espai?

Raons

En primer lloc, sens dubte, per la singularitat del fet. El que va passar el 1811 a Tarragona va ser un setge, com molts altres setges hi va haver durant aquella guerra i en moltes altres guerres. Per a Tarragona mateix, aquell no era el primer setge que patia. La singularitat prové, sobretot, de dues coses. D'una banda, de la importància estratègica que li havia donat l'exèrcit francès i particularment el seu cap suprem, l'Emperador Napoleó. A les memòries de la duquessa d'Abrantes això queda reflectit d'una manera clara. Suchet havia anat apoderant-se de diferents ciutats: Lleida, Mequinença, Tortosa... Però Napoleó sempre li recordava: "Maintenant, le bâton de maréchal est dans Tarragone". I la duquessa afegeix: "I Suchet se'n va anar a assetjar Tarragona". La frase, "el bastó de mariscal és a Tarragona" s'anirà repetint com un leit-motiv al llarg de l'obra i serà reproduïda, amb variants, per altres autors².

² Totes aquestes afirmacions no fan altra cosa que reproduir el que Napoleó mateix havia dit, el 9 de març de 1811, en carta al seu cosí, el príncep de Neuchatel i de Wagram. El text diu: "Mon cousin, je vous prie d'écrire une lettre particulière au général Suchet pour lui témoigner ma satisfaction de la bonne conduite qu'il a tenue dans la campagne qui vient d'avoir lieu; que j'attends beaucoup de son zèle pour pousser vivement le siège de Tarragone. Cette ville prise, il aura réellement conquis la Catalogne. Il faut que l'officier que vous lui enverrez lui dise de vive voix que c'est dans Tarragone qu'il trouvera son bâton de maréchal de France". I després afegeix: "après Tarragone, Valence tombera d'elle-même", NAPOLÉON I (1867), XXI, 458.

La singularitat del setge i la presa de la ciutat també és per la manera com es va resoldre. El setge de Tarragona no va ser dels més llargs. Va durar encara no dos mesos, quan el tercer de Girona, per exemple, n'havia durat més de set i el de Cadis, dos anys i mig. Però va ser probablement un dels més durs (fins al punt que a la literatura i a la historiografia franceses se sol qualificar Tarragona com *la forte*), dels que van causar més baixes en els atacants i que, a més, no rendint-se, va culminar en un assalt amb acarnissament, que va esdevenir massacre. Molts autors, de diverses llengües, qualifiquen aquell fet històric de carnatge o carnisseria.

En segon lloc, hem de tenir en compte que les guerres napoleòniques eren, malgrat les particularitats de cada lloc, un veritable conflicte d'abast europeu. Allò que passava aquí interessava, per motius obvis, a l'altre extrem d'Europa. En pot ser un exemple el relat *El capità Mazuc*, d'Édouard Montagne, publicat el 1889. Aquesta història transcorre a la zona que els francesos anomenaven la Baixa Catalunya en el moment posterior a la presa de Tarragona. S'hi detalla l'ambient que es respira arreu, amb partides de guerrillers que surten de les muntanyes i dels pobles, que s'acarnissen sobretot amb els josefins, és a dir, amb els naturals del país que simpatitzen amb el rei Josep. En un moment determinat, Suchet, que en aquest moment es troba a Tortosa, rep l'ordre que la Grande Armée emprengui la marxa cap a Rússia. Això implica que molts dels efectius francesos que es troben al Camp de Tarragona i a l'Ebre hagin de marxar. Per aquest motiu, Suchet ordena al capità Mazuc, un probable heroi de ficció que, segons l'autor, havia estat al setge de Tarragona a les ordres de Ficatier, aquest ben real, que realitzi una operació en contra els grups que pul·lulen per tot el territori i que, segons que sembla, tenen la seva base d'operacions a Torredembarra.

Hem de tenir en compte, també, que les guerres napoleòniques, probablement per primer cop de manera general, es van veure observades per la premsa continental. Malgrat la migradesa de recursos tècnics de l'època, els fets apareixien reflectits en els principals mitjans, amb pocs dies de dilació. Podem seguir el setge i la presa de Tarragona, generalment a través d'informes oficials

o de correspondència dels protagonistes, però també amb articles d'opinió, proclames i discursos i altres modalitats literàries, en publicacions de les principals ciutats europees i, també, amb més retard, americanes. És especialment interessant, per la seva proximitat (i perquè hi anaven a parar molts tarragonins fugitius), el report que va fent-ne el *Diario de Mallorca*. Per exemple, en el número 181, corresponent a 30 de juny de 1811, s'hi publica, sota el títol "Suplemento al Diario de Tarragona de 20 de junio de 1811", una crònica dels esdeveniments i una carta del tarragoní José María Tren al mallorquí Francisco de Zeagago, datada el 26 de juny i enviada quan el missatger, segons diu el text, "se hace a la vela en este instante"³. És a dir, Mallorca s'havia convertit no només en refugi d'alguns tarragonins, sinó en l'espai de llibertat on es publicaven les seves expansions i problemes.

Molt sovint, els diaris no es limiten a informar, sinó que estenen el conflicte a través de lluites informatives sobre versions diverses. Així, el londinenc *The statesman* de 30 de juliol de 1811 publica un comunicat del general Contreras, llavors presoner dels francesos, adreçat al govern espanyol, en què critica l'actitud dels anglesos i també dels seus mateixos oficials; però, després, el *Semanario patriótico*, editat a Madrid i impulsat per Manuel José Quintana, en el seu número de 22 d'agost, posa en dubte les afirmacions que s'hi fan. Un altre debat es produeix, per exemple, entre el *Journal de soir*, de París, que en el número de 17 de juliol posa en dubte les dades que publica el londinenc *Times* i dona la notícia que el governador de Tarragona havia ordenat disparar contra els parlamentaris francesos.

A *L'ambigu*, publicació antinapoleònica en francès que es publicava a Londres, del 20 de juliol, es publiquen diversos informes de Suchet, però sobretot un article d'opinió, en què es diuen, entre altres coses :

"Tarragona ha sucumbit després d'un setge de tres mesos, sis assalts i un carnatge que excedeix en atrocitat fins i tot les massacres de Pavia [es refereix a la batalla de 1525, entre Carles V i Francesc I, en què els francesos van tenir

³ Actualment, el "Diario de Mallorca" es pot consultar a la Biblioteca Virtual de Prensa Histórica: <http://prensahistorica.mcu.es/es/estaticos/contenido.cmd?pagina=estaticos/presentacion>

12.000 baixes;], del Caire [segurament es refereix a la batalla de les Piràmides, de 1798, en què els mamelucs van perdre uns 5.000 homes davant dels francesos] i de Jaffa [setge i assalt de 1799, en què Napoleó ordena assassinar la major part de presoners]. L'informe de Suchet és digne de l'acció; sembla que està escrit amb sang”.

Segueix qualificant Suchet de “prince du sang de Napoléon”, “affreux Canibale”, “barbare Suchet”, considera que deu haver costat fins i tot més vides per la part assaltant que per la defensora i espera que “aquesta massacre dels tarragonins” ressonarà per tot Espanya i hi deixarà “traces i records inesborrables”. I encara apunta: “La sang dels tarragonins serà venjada tard o d'hora. Potser la mateixa sang de Josep ha estat destinada a servir d'holocaust expiatori a aquests 1500 cadàvers indignament cremats a les trinxeres de la ciutat baixa”.

I ja que parlem de cadàvers, aquesta és una altra raó. Al setge de Tarragona van participar-hi, a més dels efectius locals, els exèrcits espanyol, francès, anglès, unitats organitzades poloneses (el famós regiment del Vístula, amb uns 800 homes) i soldats d'altres procedències. Això vol dir que, a partir de 1811, en molts llocs d'Europa hi ha famílies que diuen “El meu fill va caure a Tarragona”; o, també, “Va ser un dels herois de Tarragona”. Aquesta frase serà constant en publicacions de tota mena, tant en el camp de la ficció com en el de la no ficció. Només com a exemple, dels 21.288 italians que integraven la tropa que va assetjar Tarragona i altres places pròximes (Montserrat, Sagunt, Manises, València), el mes de juliol només en quedaven 4.050.

Ressons

Comencem per un nom important, Stendhal (1800-1847). A *La Chartreuse de Parme* (1839), hi ha un diàleg en què un comte, adreçant-se a Fabrice, el protagonista, l'informa que ha nomenat capità un personatge que era lloctinent des del setge de Tarragona.

Seguim amb el popular Eugène Sue (1804-1847) , l'autor dels *Misteris de Paris*. En una novel·leta, *Gilbert et Giberte* (1855), hi ha un divertit diàleg entre dos vells soldats (membres tots dos del 72è batalló) que, diuen, no es veuen “des

de la batalla de Tarragona". L'un és el general Poussard (segurament fictici) i l'altre era un soldat ras, el qual fa el paral·lelisme entre les seves ferides i els ascensos de Poussard.

Un autor italià, Davide Bertolotti (1784-1860) publica una novel·la, *El retorn de Rússia*, en què uns pares reben la notícia (sortosament, per a ells, falsa) que el seu fill ha mort en aquell llunyà paratge. L'autor comenta que el dolor del pare era més viu perquè, "pocs dies abans, havia sabut que els seus altres dos fills havien mort sota els murs de Tarragona"

El nordcatalà Jaume Aragó (1790-1855), que escrivia en francès i signava Jacques Arago, publica el 1833 el relat *Chevaliers d'industrie*, títol amb el qual es refereix als individus que viuen d'activitats il·lícites, en què novament apareix una dona "viuda d'un capità mort jove al setge de Tarragona".

Haver estat al setge de Tarragona era com una carta de presentació i, per això, fins se'n podia fer broma, com Alfred Assollant (1827-1896), que el 1881, a la novel·la *La batalla de Laon (1814)*, posa en boca d'un dels personatges: "Jo he estat el qui ha pres Tarragona". La rèplica no es fa esperar: "Tu? Tu sol?" I l'altre contesta: "Sí, jo i els altres, ja no cal dir-ho". I tot seguit descriu l'assalt, en què els espanyols, "enrabiats" els reben "a trets de fusell, a trets de pistola, a trets de trabuc, a bastonades, a pedrades, a ganivetades, talment que tots els del meu regiment que no havien estat morts van rebre ferides per davant, per darrere, pertot, i que una vella que jo no veia (per això no ho vaig poder evitar) em va abocar una sopa cremant al cap. Mira, encara en tinc la marca!"

Aquesta constant, que aquí hem exemplificat en unes quantes novel·les, amb personatges de ficció, també la trobem en poesia, i en aquest cas generalment amb personatges reals.

El baró Delort s'enduu unes quantes referències encomiàstiques. Hem de recordar que Delort, llavors amb el grau de coronel, havia estat un dels primers a entrar a Tarragona, i va ser el que va dedicar-se a perseguir i a sabrejar els assetjats que fugien cap a la mar. Aquest Delort va ser després el responsable de conduir els 9.700 presoners fins al seu destí. Per aquestes accions va ser

ascendit a general de brigada. En un llibre memorialístic del dramaturg Étienne Jouy (1764-1846), en què el visita al castell de Verroux, el cita com "el vencedor de Tarragona". És molt curiós que se l'anomeni així, perquè Delort va combatre a molts altres llocs, entre ells a Waterloo, i va ser ferit a Austerlitz; això demostra, segons el meu parer, l'empremta que el setge de Tarragona va deixar en els francesos. A aquest coronel, que va arribar a lloctinent general, el poeta Georges-Joseph Bugnard li dedica unes estances (1840), en què remarca la seva participació en només dos combats: Montereau i Tarragona.

Tot això només són exemples de com la varietat d'origen dels soldats, associada als ressos del dolor i de la glòria, va provocar una presència molt estesa i variada del setge de Tarragona en els records dels que hi van participar.

Però aquestes causes no podrien explicar, per si soles, que la ciutat de Tarragona no només hagi estat citada amb motiu del setge, assalt, saqueig i dominació francesa, sinó que aquests fets esdevinguessin tema reiterat i, fins i tot, arribessin a conformar algunes de les figuracions del mite.

El Romanticisme

Per intentar explicar això hem de situar-nos en el punt exacte de 1811, en ple moviment romàntic. El Romanticisme, com tothom sap, reivindica el Jo. I, amb el jo, el sentiment per damunt de la raó, i l'acció per damunt de la reflexió. A l'abric del Romanticisme s'agrosolen tots els patriotismes que aniran germinant per tot el continent; aquells que maldaran per unificar nacions disperses (com l'italià o l'alemany), o aquells altres que maldaran per treure's un jou no ben suportat (com és el cas de Grècia).

Un dels noms destacats del Romanticisme francès és Henry Beyle, més conegut com Stendhal, ja citat. Encara que aquest autor passarà a la història com un dels iniciadors del realisme, tant la seva vida com la seva obra estan amarats de romanticisme. A més, bonapartista declarat, va veure i viure el conflicte europeu des d'una de les parts en conflicte. De ben jove participa a la campanya d'Itàlia, encara que progressivament la seva vinculació amb l'exèrcit

es lligarà a l'àmbit més tranquil de la intendència. L'any 1818, ja acabat el conflicte, i residint Stendhal a la Itàlia que la guerra li havia descobert, escriu un petit assaig que es diu *Qu'est ce que le Romanticisme?*, que publica el 1823 com a apèndix al llibre *Shakspeare et Racine*. En aquest assaig fa una defensa del romanticisme enfront de l'esperit clàssic que, segons ell, atenalla la literatura francesa. Per a Stendhal, mentre França és clàssica, Anglaterra, Alemanya, Itàlia i Espanya són romàntiques. No és intenció meva comentar ara tot el text. En un dels apartats, titulat "Història de la Poesia", Stendhal critica la pedanteria dels classicistes, fonamentada en una cultura llibresca, per tant, morta. A aquesta cultura, Stendhal hi oposa allò viscut. I així diu:

"Malgrat els pedants, Alemanya i Anglaterra superaran França, Shakespeare, Schiller i Lord Byron superen Racine i Boileau. L'última revolució va sacsejar les nostres ànimes. Les arts sempre fan grans progressos en el primer moment de descans *real* després de l'agitació política. Els pedants ens poden retardar deu anys, però, en deu anys, som nosaltres, *ignorants en llibres*, però savis en accions i en emocions, som nosaltres, que no hem llegit Homer en grec, però que hem assetjat Tarragona i Girona, som nosaltres els qui serem al capdavant de totes les coses".

Stendhal no havia participat en el setge de Tarragona. Tenim constància que el marit de la principal de les seves amants, Mathilde Dembowski, de fadrina Viscontini, Jan Dembowski, havia participat en l'operació de 1809, a les ordres de Saint-Cyr. A més, un fill d'aquesta, Carlo Dembowski, viatja a Espanya entre 1838 i 1840, i visita Tarragona (entre desembre de 1838 i gener de 1839). De resultes del viatge escriu un seguit de cartes sobre el que veu a diferents persones, entre ells a sa mare i a Stendhal. Després, les cartes prenen forma de llibre i apareix publicat en francès el 1841. Hi explica força detalls de Tarragona i en comenta el setge de 1811. Tot això seran informacions que Stendhal tindrà en compte. Abans ja hem esmentat el cas de *La cartoixa de Parma*, que surt el 1839 (segons que sembla, la novel·la va ser escrita a París a darreries de 1838, és a dir, quan Carlo Dembowski es trobava a Tarragona). Més tard, a la segona sèrie de les *Memòries d'un turista* (la primera va ser editada en dos volums el 1838; la segona, per diferents qüestions personals de l'autor, no apareix fins a l'edició de les Obres completes el 1854), elogia la

increïble valentia dels francesos en el setge de Tarragona i, concretament, a la presa del fortí de l'Oliva. En qualsevol cas, Stendhal posa el setge de Tarragona, junt al de Girona, com a exemple d'aquesta vitalitat, d'aquesta aposta per l'acció, que tant definia els esperits romàntics.

És el que he volgut reflectir en el títol d'aquesta conferència: L'espasa i la ploma, és a dir, l'escriptor que agafa l'espasa com a font d'inspiració; o el soldat que agafa la ploma per expressar les seves inquietuds⁴. Hi ha un aspecte que no sé si s'ha estudiat, que és la composició dels exèrcits; la composició social, geogràfica i cultural dels homes que en formaven part. A primer cop d'ull, la part espanyola tenia una composició essencialment popular. De fet, la guerra s'origina com una revolta del poble en contra d'una intromissió estrangera. Els afrancesats, precisament, provenen bàsicament del sector il·lustrat. Poso com a exemple el cas de Leandro Fernández de Moratín (1760-1828) que, en una biografia del seu pare, intentava exculpar Suchet de la matança esdevinguda a Tarragona. Diu que a València, també ocupada per Suchet, la matança no es va produir i si aquí va produir-se va ser a causa de "la tenaz resistencia del país" i de la "desacertada elección de los jefes".

En canvi, l'exèrcit napoleònic es presentava a si mateix com una obra de civilització. Per tant, un projecte al qual podien adherir-se amb facilitat esperits romàntics, amb idees de salvació de la Humanitat. Abans m'he referit al coronel Delort, que, després de lluitar en dotzenes de batalles, ser ferit en moltes ocasions, assolir el grau de lloctinent general i cap de l'estat major de l'exèrcit d'Àfrica, dedicaria el temps d'inactivitat a traduir les *Odes* d'Horaci.

Però si hi ha un soldat que encarna perfectament aquell ideal proclamat per Stendhal, no un soldat que escriu poesies, sinó un poeta que agafa les armes i converteix l'acció directa en el seu lema, aquest és Giuseppe Giulio Ceroni (Verona, 1774 – Governolo, 1813).

⁴ El títol de la conferència m'ha estat suggerit pel retrat de Giuseppe Giulio Ceroni, inclòs a CERONI (1813). En ell es veu el poeta, recolzat en una taula, amb un full sota el braç, una ploma al davant, una escultura d'Apol·lo amb la lira al fons, i, en primer terme, l'espasa i l'uniforme del soldat.

Ceroni

Nascut a Màntua el 1774, és part integrant del grup de poetes italians que es va formar durant la Revolució Francesa i la invasió napoleònica d'Itàlia (esdevinguda el 1796), entre els quals destaca especialment Ugo Foscolo (1778-1827). Són poetes que versifiquen seguint la preceptiva horaciana, però que alhora admiren Goethe i Schiller. Ceroni estudia a la Universitat de Pavia i adopta les idees revolucionàries, de les quals esdevé un defensor a través del pamflet. S'enrola a l'exèrcit i esdevé capità, grau amb el qual participa a la batalla de Marengo (1800), al costat de les tropes napoleòniques. En aquell moment, Ceroni creu que Napoleó portarà la unitat d'Itàlia. Després hi ha un període controvertit, en què Ceroni s'aparta de la seva fidelitat napoleònica i fins arriba a patir presó, a causa d'uns poemes satírics que li són atribuïts. Però amb el temps torna als rengles bonapartistes, en els quals participa en successives campanyes, de les quals deixarà testimoni en diferents poemes.

Resulta una mica difícil de seguir-li el rastre, aquí i en altres llocs, perquè de soldats anomenats Ceroni n'hi ha més d'un; al setge de Tarragona, com a mínim, dos. L'altre, anomenat Nicolò, va morir-hi, tal com Giuseppe Giulio diu en el seu poema. Podem suposar que el poeta va ser un dels primers que va entrar per la bretxa i, segons alguns autors, aquí va ser ferit. El que sí que podem assegurar és que tant aquest, Giulio Giuseppe Ceroni, com l'altre, Nicolò Ceroni, van tenir una participació destacada en el combat, que els va fer merèixer idèntica distinció, la de *cavaliere dei due ordini*. Aquesta distinció reunia les dues que es donaven: el Reial Orde de la Corona de Ferro i el Reial Orde de la Legió d'Honor. A Tarragona mateix, Ceroni va començar a compondre un poema dedicat al setge, un cop acabat el qual l'autor va anar amb els seus companys a Saragossa, on el va enllestir. El poema (*poemetto*, en diu ell) es va titular *La presa di Tarragona*, va dedicar-lo a Napoleó i el va editar a Saragossa mateix aquell any i, l'any següent, va ser reeditat dues voltes a Itàlia i, traduït al castellà, a la València ocupada (edició que, el 1901, seria reproduïda al *Boletín arqueológico*, de la RSAT). El 1813, Ceroni moria, just

quan apareixia un volum que recollia la seva obra poètica d'aquells anys de guerra.

El poema *La presa de Tarragona* va tenir un cert ressò en el moment de publicar-se, suposem que a causa de la conjuntura, pel fet de dedicar-lo a Napoleó i ajudat per la personalitat de l'autor (un testimoni directe de la contesa). Això li va fer merèixer ressenyes i comentaris tant a la premsa italiana, com a la francesa i a l'espanyola. En concret, va ser comentat al *Journal de l'Empire* de 26 de gener de 1812, on se'l posa en relació a Horaci.

Amb un total de 632 versos hendecasíl·labs, està escrit en un to elevat, que busca en tot moment mostrar la noblesa de l'exèrcit atacant, que no deixa d'ensenyar quan pot la bellesa del combat, de cantar les altes virtuts del guerrer (entrega, valentia, honorabilitat, etc.), que recorre sempre que pot a la mitologia grecorromana (Mart, Pomona, Gorgona, Aquil·les, l'Aqueront, Troia) i que, paral·lelament, en tot moment considera l'enemic com un ésser bàrbar, traïdor, vil i covard. Dedicat a Napoleó, de qui canta les glòries, i a qui compara amb Júpiter, és possible que l'autor intentés guanyar alguns mèrits, amb aquest poema. Consisteix, sobretot, en una descripció poètica dels combats, que deixa constància dels principals noms de combatents del bàndol atacant. Després d'una ubicació de Tarragona des d'un punt de vista militar (punts elevats, fortins), comença el relat amb la presa de l'Oliva i va desgranant els successius avenços de l'exèrcit assaltant: baluard del Francolí, del Príncep, fortí Reial... fins a l'assalt definitiu. De noms, en surten molts: Harispe, Ficatier, Rossi, Desaix, Marogna, Vacani i el caigut Salme, a l'Oliva; Rogniat, Henry, Nuguez, Bronikoski, Balatier, Meyer, Frère, Palombini, Robert, Fondzelwski, Bouviè, d'Eschalar, en les diferents accions a la part baixa, on s'entreté alhora amb alguns morts i destaca l'amic i compatriota Saltimbeni. I ja en els atacs finals Habert, Antoine, Ricart, Pepe, Ordinni, Felici, Valéssie i els caiguts Dupont, Boyer, Oletta, Daramon, Avray, Desarte, Desaix i el seu homònim, a qui qualifica de germà, Ceroni. Però, per sobre de tot, destaca el nom de Bianchini, de qui Ceroni posa la primera pedra de la llegenda.

Qui era Bianchini? Un caporal de granaders del 6è regiment italià (segons Suchet), que va destacar en la presa de l'Oliva, on va dedicar-se a perseguir molts dels soldats espanyols que fugien i en va detenir, ell sol, segons conten les cròniques, nou. Que va caure en gràcia de Suchet per aquesta acció, el qual va demanar-li quina recompensa volia. I que, en lloc de demanar distincions, ascensos o diners, va demanar tenir el privilegi d'entrar el primer a l'assalt de Tarragona. Privilegi, si és que se'n pot considerar, que va obtenir. De resultes d'aquesta acció va ser ascendit a sergent, grau amb el qual va participar en l'assalt a la ciutat, on va morir. Si amb el fet de l'Oliva ja havia estat distingit amb la Corona de Ferro, després, pòstumament, va ser-li concedida la Legió d'Honor.

Ceroni dedica una especial atenció a aquest soldat, a qui considera model de combatent. El descriu com un "esperit audaç ebre de lloances i d'honor" i explica com, enmig d'una pluja de llances i de destrals, amarades i brutes de sang, és el primer a trepitjar "l'hostil recinte" i també el primer, colpit per set ferides, "a exhalar l'ànima i l'orgull".

Lissoni

Poc després de la publicació de *La presa di Tarragona*, i de la mort del seu autor, va aparèixer un altre text rellevant en relació al tema que avui tractem. El títol: *Gl'italiani in Catalogna*. L'any d'edició: 1814. El lloc: Londres. L'autor: A. L., unes inicials darrere les quals, anys després, Camillo Vacani, que va utilitzar aquest text per compondre la seva *Storia delle campagne e delle assedii degli italiani in Spagna*, hi endevinava el nom d'Antonio Lissoni, oficial de cavalleria durant les campanyes napoleòniques, que esdevindria historiador militar. El llibre és poc habitual. Està compost sota la forma de cartes adreçades a familiars, però en realitat ja es veu que les cartes són una excusa formal per expressar-se. Una de les cartes, per exemple, la XVIII, signada a Igualada el 5 de setembre de 1811, té més de 150 pàgines i està gairebé tota dedicada a explicar el setge de Tarragona. Per començar, ja té interès que algú que ha estat testimoni dels fets els expliqui de manera detallada. Però l'interessant, en aquest cas, i aquest és el motiu de parlar-ne aquí, és que Lissoni s'allunya de

la simple crònica històrica o militar (que també la fa) i s'hi endevina una voluntat d'estil, no en debades l'autor era també un conegut preceptor lingüístic, que publicava llibres divulgatius com ara *Frasologia italiana* (2^a. ed. 1835) o *Aiuto al purgato scrivere italiano* (2^a. ed. 1846).

La carta XVIII de *Gl'italiani in Catalogna* combina la crònica històrica més tradicional, amb la utilització d'un vigor narratiu inusual i amb la intercal·lació en el text de reflexions ideològiques i divagacions estètiques. Sigui exemple d'aquell vigor narratiu, l'episodi on es narra l'entrada dels assaltants per la bretxa, episodi en el qual, novament, el sergent Bianchini adquireix un paper destacat. Probablement, el llibre de Lissoni sigui el que dóna a Bianchini un paper més notable. Si ja pàgines abans s'havia relatat l'episodi de la presa de l'Oliva, ara es comença presentant l'aspecte físic de Bianchini:

“A l'hora de l'assalt estava més content que no s'havia sentit mai, i la millor prova de la seva intrepidesa va ser veure'l presentar-se amb noble orgull davant dels caps, amb el rostre a mig camí entre l'alegria i la ferotgia, i amb una pompa en els vestits i ornaments, que l'engrandia sobre aquell teatre de sang i de privacions”.

Eren les sis de la tarda, diu Lissoni, quan el general Habert crida a l'assalt. L'autor descriu les diferents posicions i després torna a agafar-se a la figura de Bianchini:

“Primer a l'avantguarda, al davant d'un ferotge escamot de 30 escollits granaders, el Bianchini avançava coratjós, i després d'aquests, però a una certa distància, seguia el coronel Saint Paul amb la primera legió; després, per ordre, però a igual distància, les altres dues”.

Descriu el moment com el més intens de tots els combats: “El foc era diluvi, la mort sortia a cada pas”, els assetjats llençaven pedrots i bigues travessades amb ferros llargs i punxeguts. “El Bianchini tenia una ferida de llança a la cara, l'oficial era mort i els altres, morts o mig morts, ben pocs amb vida, i cap d'il·lès”. Però llavors el coronel Saint Paul aconsegueix entrar per la bretxa i s'adreça al portal de Sant Antoni. En aquest moment, el Bianchini es refà i, tot

cobert de sang, condueix les passes de la primera esquadra. Llavors Lissoni inclou una reflexió:

“Però l’excés de glòria, tant com l’ambició, condueix sovint al final de la nostra vida, i la fortuna, que al matí riu al voltant nostre i ens acarona, tal volta se’n fuig a la tarda, i s’emporta el fruit de la nostra suor”.

En aquest punt, un tret travessa el pit de Bianchini, que mor al cap de poc. Lissoni apunta en nota que, després de moltes hores de turment, va morir honorat per Suchet.

Després de l’assalt ve el saqueig, que Lissoni descriu tot intercalant-hi comentaris buscant alguna explicació als fets. Quan arriba la nit, diu: “Llavors vaig veure coses que mai no hauria pogut imaginar. La ciutat estava presa per la mort, per la rapinya, per la violació; i no puc recordar tant de mal, i no commoure’m a sentir pietat, etc.”. N’aporta detalls i visions concretes. “En un sol lloc, el més ample de tots, la Rambla, es comptaven més de dos mil morts, de mil maneres, de mil horribles i variades formes apilats els uns damunt dels altres”. “Eren les fosques tenebres, però els vencedors les trencaven amb la llum de grans ciris encesos que, si no vencia al dia, feia més tèntrica la nit i semblava, més que altra cosa, una invitació a la sang i a la massacre”. Lissoni no estalvia cap dels actes execrables que es van cometre; i això, expressat en paraules d’un dels assaltants, encara provoca un efecte més contundent. Explica el cas d’una dona embarassada oberta per la meitat”, de les criatures que bevien la llet amb la sang de les seves mares ferides; com els veïns demanaven clemència. I com, enmig d’això, naixia “una nova manera d’incrementar la ferocitat dels nostres i, alhora, la desolació dels tarragonins”. Lissoni explica els contradictoris sentiments que en aquell moment l’atenallen i se sent estúpid quan, “sentint pietat d’un infeliç, i mentre li recollia amb atenció unes paraules que, dolces, li sortien dels llavis” van matar-lo davant seu mateix. Enmig de la desolació, les dones encara han de jugar un altre paper. Són, en paraules de Lissoni, noves Helenes, segrestades per nous Parisos, que originen alhora exèrcits de nous pretendents a posar setge a noves Troies i, sense esperar la mort de cap nou Patrocle, construeixen nous cavalls per aconseguir

el seu propòsit. Quan arriba el dia, amb la llum del sol, sembla que els assaltants comencen a tenir vergonya del que han fet.

El relat de Lissoni es mou entre dos pols. D'una banda, convençut defensor de la missió que els ha portat fins a Tarragona, no tan sols justifica l'empresa militar, sinó que hi busca, i hi troba, la bellesa. Així, per exemple, quan l'exèrcit assaltant es desplega al voltant de la ciutat, el 4 de maig, diu: "No he vist res de més bonic que la rapidesa amb què el nostre exèrcit va envoltar de sobte la fortalesa". O com quan s'expansiona amb la bellesa dels camps plens de trinxeres i forts bastions. O com quan, divertit, explica la competició establerta entre les seves tropes de recollir projectils de l'enemic. Els soldats cobraven un tant per cada projectil recuperat, segons el seu calibre (una bomba de 12 polzades, a un franc cadascuna). I diu: "era bonic de veure batre els murs de Tarragona amb les mateixes bombes que l'enemic havia llençat en contra nostra".

L'altre pol del relat és el posterior a l'assalt. Lissoni no amaga els fets, que li porten al cap uns versos:

"In sull'entrar della città dolente
Stava il furor, la morte e la vendetta,
Che salta, e nulla vede e nulla sente".

Però, malgrat la duresa dels fets i la crueltat de les escenes que contempla, res no el farà desdir de l'alta missió que els italians han vingut a jugar a la península, com demostrarà en obres posteriors.

D'Arlincourt

Un tercer testimoni dels fets, aquest més rellevant que els anteriors, és Victor d'Arlincourt (1788-1856). Si bé aquest poeta i narrador avui és gairebé desconegut del públic general, en el seu moment va ser un autor d'èxit esclatant. D'altra banda, la seva activitat literària va ser continuada i persistent. Les seves obres van ser repetidament editades i traduïdes. Potser l'obra de més èxit de D'Arlincourt va ser *Dieu le veut!* (1848), que el 1850 ja havia venut

180.000 exemplars, s'havia traduït a moltes llengües (al castellà, el mateix 1850, per Víctor Balaguer i Narcís Bassols) i se n'havien fet 62 edicions.

Victor d'Arincourt és, d'altra banda, un personatge de vida interessant. Fill d'una família que havia servit la corona en temps de Lluís XVI, el seu pare va ser guillotinat per aquesta raó. Curiosament, després, Victor va beneficiar-se d'un error i va aconseguir, com per casualitat, el títol de Vescomte. De ben jove, va tenir bona relació amb Napoleó i ja a l'edat de 22 anys va obtenir un càrrec d'auditor al Consell d'estat. Poc després, Napoleó el nomenava intendent de les seves tropes a Espanya i així és com, a començaments de maig de 1811, Victor d'Arincourt arriba a Reus (després d'haver, entre altres coses, dormit a Vinaixa i fet canviar l'ajuntament de Montblanc) amb l'objectiu de fer-se càrrec de la intendència que havia de facilitar el setge de Tarragona, una ciutat que qualifica de "veritable paradís enmig de vinyes, tarongers i oliveres".

L'interès que, per a nosaltres, té aquest personatge és divers. En primer lloc, com a persona que va tenir una important actuació a la nostra zona, encara que no en el vessant militar. Curiosament, el seu nom no apareix en la majoria d'històries que analitzen aquest període, ni a Reus ni a Tarragona. Sí que l'esmenten, de passada, Andreu de Bofarull, en la segona edició dels seus *Annals...*, però no en la primera, Salvat i Bové i li dedica notable atenció Josep M. Recasens en dos treballs. Un detall que ens havia passat desapercebut fins ara és que aquest personatge havia redactat un dietari en què consignava les seves observacions. D'aquest dietari, encara avui inèdit, n'hem pogut llegir els considerables fragments que es van incloure a la biografia de D'Arincourt. Ens hi explica, sobretot, l'activitat que es desenvolupava a la part del darrere. No tant l'administració, que és el que sol constar als documents, sinó l'activitat social, les festes, les conxorxes, la relació amb aquells que eren titllats de renegats, o de josefins (James Pastoret, tal com ell l'anomena, sobretot), també els amors, les traïcions, les revoltes... En alguna ocasió, D'Arincourt abandona el seu sojorn reusenc i s'atansa a les trinxeres. Des d'allí contempla alguns moments, que descriu al dietari, com la presa del fortí de l'Oliva, o la massacre causada per les tropes assaltants un cop vençuda la resistència. Més

tard, el 19 de novembre, els francesos han d'abandonar Reus, a causa dels atacs que pateixen (els membres de l'administració francesa i les seves dones, degollats, entre altres coses) i D'Arincourt es trasllada a Tarragona, i s'instal·la al mateix palau on anys abans (1801) havia viscut i mort Antoine de Sartine, ministre de Lluís XVI i creador de la policia francesa⁵. D'Arincourt s'enduu a Tarragona la seva amant reusenca, amb tota la seva família.

Deixem ara el dietari de Victor d'Arincourt i la seva funció com a intendent i centrem-nos en la faceta d'escriptor. Ja abans d'abandonar París, D'Arincourt havia iniciat la composició d'un gran poema centrat en la figura de Carlemany i dedicat, lògicament, a Napoleó. La idea, és clar, era homenatjar Napoleó fent-lo la reencarnació de l'emperador d'Occident. Durant la seva estada a Reus i Tarragona, seguia component el llarg poema, que no va ser publicat, en dos volums, fins a 1818. Tal com ell mateix havia fet constar en el dietari, i com recull en aquesta edició, el setge de Tarragona va constituir una font d'inspiració excel·lent. Explica :

“Va ser en aquesta època, al fons de Catalunya, sota els murs de Tarragona, que vaig començar el sisè cant del meu poema *Caroléide*. Quan enmig de mil fatigues de tota mena, em restaven alguns moments de lleure, em retirava a una petita cel·la d'un vell convent de monjos que em vaig veure obligat a habitar. Va ser allà, a Reus, no lluny del camp (de batalla), sota el soroll de les bombes i les bales, els ulls fixats en les trinxeres obertes per les nostres tropes i sobre els forts assetjats, que vaig esbossar els setges de Pamplona i de Saragossa. Estic convençut que si hi ha alguna bellesa en el camp (de batalla) i la descripció dels meus setges, ho dec a la sort que he tingut d'haver estat testimoni d'un dels més brillants que s'hagin mai fets”.

Llegint *La Caroléide*, no hi trobarem la descripció dels setges de Tarragona de 1811, però els seus ressons se sentiran en els setges a què els francs van sotmetre Pamplona i Saragossa el segle VIII. Ara bé, del setge tarragoní, hi ha

⁵ Seguint les pistes que dóna D'Arincourt, les que aporta Enric Moreu-Rey, i gràcies a la col·laboració d'Isabel Companys, hem pogut establir que aquesta casa podia ben ser la que avui duu el número 4 del carrer de les Escrivanies Velles, amb façana al Pla de la Seu; per tant, sobre el porxo de columnes toscanes, que llavors era propietat de la família Castellarnau. MOREU (1955).

un detall que va trasbalsar D'Arlincourt d'una manera especial. I aquest detall sí que va voler-lo incloure en el poema. Em refereixo a la gesta de Bianchini. Així és com ho explica l'autor mateix en una nota al cant sisè:

"Demano perdó per haver dibuixat en un tema antic un tret modern: aquest tret del qual vaig ser testimoni al setge de Tarragona, plaça forta, presa a l'assalt pel mariscal duc d'Albufera l'any 1811, va fer-me una impressió tan gran que no he pogut resistir el desig de celebrar-lo".

I tot seguit, després de situar breument els lectors, explica l'acció de Bianchini (al qual anomena Bianchelli, probablement per un error de la memòria; a la tropa de l'assalt també hi havia soldats amb aquest cognom). D'Arlincourt explica que aquesta mena d'accions són les que reivindicava Chateaubriand, autor al qual, de fet, volia imitar. I en cita una frase ben explícita: "cal que la glòria sigui alguna cosa ben real"; és en la mesura que la glòria té una base real que és capaç de fer batre el cor. D'Arlincourt, sempre disposat a vantar-se de la seva participació directa en els fets, explica que la resposta donada per Bianchini a Suchet va aparèixer en els diaris de l'època. Però, matisa: "quina diferència de sensacions experimenta aquell que observa fredament en el paper una semblant resposta, o aquell que, en el camp de batalla, la sent de la mateixa boca del soldat, sota la llum dels focs i el retronar dels canons". Quan el dia de l'assalt (a D'Arlincourt li torna a fallar la memòria, o els seus apunts, perquè en els seus diaris també hi consta el 30 de juny) Bianchini es presenta a complir la demanda, el descriu així: quan el general en cap, sota els murs de la plaça, anava a donar l'ordre d'assalt, "de sobte, un soldat vestit de gala surt de les files i s'avança cap a ell; va vestit de blanc, i en el seu aspecte hi ha alguna cosa de solemne". Després del breu diàleg que manté amb Suchet, Bianchini "es dispara cap als murs, els escala, electrifica els companys amb el seu exemple, passa pel mig de les baionetes i el foc, i és el primer a posar el peu a les muralles... No és fins llavors que el desafortunat comença a sentir les ferides que el cobreixen; expirant, recolzat en el seu sabre, veu les ombres de la mort estendre's gradualment sota els seus ulls; però, feliç d'haver pogut executar una de les gestes més heroiques, cau sense estremir-se sobre el terra que l'immortalitzarà".

La Caroléide surt el 1818 amb un gran renou periodístic, amb opinions a favor (entre les quals la de Benjamin Constant, indulgent, que remarca el fet d'allò viscut a Tarragona) i en contra. L'obra assoleix dues edicions de seguida, però la cosa no tira més endavant. D'Arincourt deixa aquí la seva carrera com a poeta i es converteix en novel·lista força popular. El setge de Tarragona també hi trobarà el seu lloc, però això ho veurem més endavant.

Bianchini

Deturem-nos un moment en allò que ha donat de si aquesta primerenca producció literària sobre el setge de Tarragona. Tres testimonis, tots tres de l'exèrcit assaltant, posen en vers i en prosa la seva visió del setge i l'assalt. En francès i en italià. Tant Ceroni com Lissoni busquen enllaçar els protagonistes dels fets amb la mitologia clàssica. D'Arincourt, en canvi, els emparenta amb les divinitats germàniques. Ceroni i D'Arincourt es limiten a explicar la gesta. Lissoni, en canvi, no pot evitar la morbosa i trasbalsadora descripció de la massacre. Si en una cosa, però, han coincidit tots tres autors és a singularitzar un soldat senzill, un personatge que no va ser en absolut decisiu, i que bona part de manuals d'història deixen de banda, però que va causar emoció en tots aquells que ho van viure.

De Bianchini, el personatge històric, se'n saben ben poques coses. Segons els uns era de Cremona (Ayala, Poli). Segons altres, bolonyès (Lombroso). Per a alguns altres, de Piacenza (Marcolini). Alguns l'anomenen Domenico (Lombroso); d'altres, Gaetano (Ayala); i la majoria no li posen nom. L'única data de naixement que en tenim és de 4 d'agost de 1783. Això vol dir que en el setge tenia 27 anys. El que va passar amb aquest soldat pot servir d'il·lustració per veure com una persona real es converteix en personatge literari i d'aquí es projecta a mite.

En certa mesura podríem dir que el personatge real Bianchini va entrar a la història a través de la literatura. És cert que primer va aparèixer en alguns periòdics de l'època, però l'impacte va ser molt limitat. Posteriorment als relats que n'escriuen Ceroni, Lissoni i D'Arincourt, se'n fa referència a l'obra

col·lectiva *Victoires, conquêtes, désastres, revers et guerres civiles des français de 1792 a 1815* (1820) i als estudis d'Henri Lemaire (1822) i Franz Xaver Rigel (1823). Però el personatge adquireix relleu històric quan dos altres protagonistes del setge, els llavors oficial d'Enginyers Camillo Vacani i general Louis Suchet publiquen les seves obres de referència sobre el tema. Suchet explica succintament la intervenció de Bianchini seguint el relat de Lissoni però despullant-lo de literatura. Vacani, probablement més interessat a realçar els valors dels combatents italians, en reprèn, en canvi, una explicació viva, plena de detalls i entusiasme. Ara bé, la definitiva ascensió de Bianchini als altars de l'heroisme havia de topiar aviat amb un inconvenient en la persona d'Honoré de Balzac.

Balzac

Com és sabut, Honoré de Balzac (1799-1850) en aquell moment iniciava el seu projecte narratiu *La comédie humaine*, que volia ser una mena de retaule de la societat de l'època. D'altra banda, com a bonapartista que era, procurava utilitzar les seves obres per defensar l'actuació de l'emperador. L'any 1832 va editar dins el volum *Contes bruns*, publicat simultàniament a París i a Brussel·les, el relat "Une conversation entre onze heures et minuit". En ell, reproduïx l'ambient i les converses d'una tertúlia de persones distingides de la societat coetània. Un dels assistents, un general, explica la història de Bianchi, capità del 6è de línia mort a Tarragona. No hi ha dubte que, malgrat el petit escurçament del nom, intencionat o no, es refereix a Bianchini. Però no n'explica la història que ja sabem, sinó una altra de bastant més horrible. Resulta que el tal Bianchi necessitava 1000 escuts per a l'endemà i, com que no els tenia, va disposar-se a jugar als daus amb un company. Com que la sort no va afavorir-lo, va anar-ho perdent tot, fins que al final va jugar-se les orelles, que també va perdre. Però abans de deixar-se tallar les orelles, encara va acudir-se-li una nova aposta. Va jugar-se que seria capaç d'anar fins on es distingia un sentinella espanyol, armat amb només un sabre, que li arrancaria el cor, que el portaria fins al lloc on eren, el courria i se'l menjaria. Si no ho feia, deixaria tallar-se les orelles. Si ho feia, guanyaria els mil escuts que

necessitava. Balzac, a través del seu narrador, explica com el capità Bianchi se'n va sigilosament, com al cap de poc se sent un petit gemec, alguna cosa que cau... i cinc minuts després apareix Bianchi, galopant com un cavall, pà·lid, panteixant, amb el cor a la mà ensangonada. A continuació, Balzac explica com el va coure, com va menjar-se'l i com va embutxacar-se els mil escuts. Tot seguit, el general narrador explica la història de Bianchi. Diu que es tracta d'un nen trobat, d'aquí li vindria el nom (com els nostres Expòsits), que havia anat a parar a l'illa d'Elba, on l'Emperador havia enviat els incorregibles i malfactors, i que amb ells n'havia fet la legió italiana, incorporada al 6è de línia, regiment que, com és sabut, efectivament, va estar a Tarragona. Balzac diu que eren un regiment de dimonis.

Es podria pensar que la història de Bianchi era un invent del personatge de ficció, el general narrador, per tal d'esfereir les dames assistents a la tertúlia. Però la cosa no s'acaba aquí, perquè aquell mateix any Balzac va publicar a la *Revue de Paris* una novel·la en què Bianchi hi torna a jugar el seu paper. *Les Marana*, el títol de la novel·la, té a més la particularitat que està ambientada a la Tarragona ocupada pels francesos. Segurament, de tots els textos de què parlarem avui, *Les Marana* és el que ha aconseguit una major difusió i, per tant, el que ha donat una major universalitat al setge de Tarragona com a tema literari. *Les Marana* és un drama de caràcters. Dos soldats de l'exèrcit ocupant s'han enamorat de la mateixa dona, Juana, filla d'una prostituta italiana que havia arribat a Tarragona fugint de les tropes napoleòniques quan aquestes havien entrat a Venècia. Dels dos homes, un és italià, Montefiore; l'altre, provençal, Diard. El significatiu, i que enllaça la novel·la amb el conte anterior, és que tots dos pertanyien al 6è de línia. No cal dir que la jove bellesa italotarragonina, que Balzac farà semblar a una marededéu de Murillo més que a una madonna italiana, patirà els problemes derivats de les fortes personalitats dels seus amants, bevedors, jugadors, seductors i no massa complidors dels seus deures.

Però no és ara moment ni lloc d'explicar la novel·la. Balzac, de fet, la utilitza amb una finalitat ideològica. Si la ciutat de Tarragona va ser massacrada (ell no

utilitza aquesta paraula, sinó *trasbals* i *desordre*) en aquell fet històric, no va ser a causa de l'exèrcit vencedor, ni de Suchet, sinó d'aquell 6è de línia, format sobretot per delinqüents italians, siguin Bianchis o Bianchinis, siguin Montefiores o Diards. La primera frase de la novel·la és :

“Malgrat la disciplina que el mariscal Suchet havia introduït en el cos de l'exèrcit, no va poder impedir un primer moment de trasbals i de desordre en la presa de Tarragona”.

Tot seguit, Balzac ja apunta cap al 6è de línia com a culpable. I explica:

En aquest regiment hi havia les deixalles de la legió italiana. Aquesta legió era per a Itàlia allò que per a França són els batallons colonials. El seu dipòsit, establert a l'illa d'Elba, havia servit per deportar honorablement els fills de família que feien patir pel seu futur, i aquests grans homes perduts que la societat marca a l'avançada amb ferro calent, anomenant-los *mals subjectes*. Tots gent incompresa per la majoria, l'existència dels quals pot esdevenir tan aviat bella a causa d'un somriure de dona que els relleva de la seva rutina, com espantosa al final d'una orgia, sota la influència d'alguna mala reflexió que s'ha escapat dels companys de borratxera. Napoleó havia doncs incorporat aquests homes enèrgics en el 6è de línia, tot esperant metamorfosar-los quasi tots en generals, menys les baixes ocasionades per la bala; però els càlculs de l'emperador no havien estat prou justos més que en allò relatiu als estralls de la mort. Aquest regiment, sovint delmat, sempre el mateix, va adquirir una gran reputació de valor sobre l'escena militar, i la més detestable de totes en la vida privada. En el setge de Tarragona, els italians van perdre el cèlebre capità Bianchi, aquell qui, durant la campanya, havia apostat menjar-se el cor d'un sentinella espanyol, i va menjar-se'l. Aquest divertiment de campanya està explicat en un altre lloc (*Escenes de la vida parisenca*), i es poden trobar en el 6è de línia certs detalls que confirmen tot el que n'hem dit. Encara que Bianchi fos el príncep dels dimonis encarnats als quals aquest regiment devia la seva doble reputació, tenia alhora aquesta mena d'honor cavalleresc que, a l'exèrcit, excusa els més grans excessos. En una paraula, al segle passat hauria estat un admirable filibuster. Alguns dies abans s'havia distingit per una acció brillant que el mariscal havia volgut reconèixer. Bianchi refusà l'ascens, la pensió, una nova condecoració, i reclamà per tota recompensa el favor de ser el primer a pujar a l'assalt de Tarragona. El mariscal acceptà la demanda i oblidà la promesa; però Bianchi va fer-lo recordar de Bianchi. El rabiüt capità va ser el primer de plantar la bandera sobre la muralla, i hi va ser mort per un frare.

Aquesta insistència de Balzac a carregar els neulers de la massacre a la legió italiana i a matisar la condició d'heroi de Bianchini fent-lo un diable, valent però temerari, noble però descontrolat, havia de provocar reaccions diverses.

Bianchi versus Bianchini

De seguida, Balzac va ser bescantat pel cantó italià. Ell, que estava enamorat d'Itàlia i que escrivia aquella *Comédie humaine* en homenatge a Dante, va ser considerat un antiitalià reconsagrat i la premsa li va dedicar agres invectives. Entre els més combatius, va sobresortir Antonio Lissoni, aquell oficial de cavalleria que havia combatut a Tarragona i que havia parlat extensament del setge i l'assalt i s'havia referit detalladament a la gesta de Bianchini. Poc després publicava el volumet *Difesa dell'onore delle arme italiane oltraggiato dal signor di Balzac*, en el qual contradiu totes les afirmacions de l'escriptor francès. Només per referir-nos als detalls més importants, reputa el fet del cor menjat a la imaginació del novel·lista; afirma que Bianchini no va morir a la breixa, sinó a l'hospital de sang, i que no va disparar-li cap frare, ja que a Tarragona, diu, els religiosos no estaven combatent amb la tropa; nega que el 6è de línia fos el que s'endugués el mèrit de l'assalt i prova que la identificació entre el 6è i els italians és falsa (d'italians n'hi havia uns 6.000, a Tarragona, entre ells tota la divisió que comandava Peyri). Però afirma, en canvi, que el mèrit de la presa de Tarragona recau tot ell en Bianchini, perquè els granaders francesos que el seguien, en veure'l ferit, van escampar-se, fins al punt que Suchet, diu Lissoni, va exclamar *Ah, l'assalt ha fracassat!* I si no va fracassar va ser per Bianchini, un dels pocs italians que participava a l'assalt. De Balzac, Lissoni no es limita a criticar-ne la veracitat dels fets, sinó que també li retreu la manera com compon l'ambientació de la història, que considera del tot estranya, ja que, diu l'italià, un català és molt diferent d'un castellà tant en la llengua com en altres coses. Amb això, Lissoni critica aquest prototip de tarragoní que Balzac anomena José Pérez de Lagounia i la manera de vestir-lo i pintar-lo.

Els anys 30 i 40 són pròdigs, a Itàlia, en textos que reivindiquen la figura de Bianchini. Se'n publiquen biografies, poemes, com aquell que signa un tal

professor Pini que el considera "entre valerosos valerosíssim", es comenten extensament les seves gestes, entre elles haver estat ferit en set ocasions durant la guerra, o fet presoner prop de Valls i escapat. Però segurament qui en fa una construcció biogràfica més agosarada sigui l'historiador militar Giacomo Lombroso. Segons ell, Bianchini era fill d'un paleta bolonyès. Mort el pare, el fill va haver-se de fer càrrec de la família. Aquest fill, però, era d'enamoriscament fàcil, i aviat va esdevenir home casat i afillat. Va ser cridat a files i va desertar en dues ocasions, acuitat per les obligacions familiars. Va ser arran d'aquestes desercions que van conduir-lo a l'illa d'Elba, on va ser incorporat al regiment de càstig del 6è de línia, compost bàsicament per criminals, però que van comportar-se heroicament durant la guerra, i el compara a Latour d'Auvergne, un granader francès mort el 1800 d'una llançada al cor. Aquesta versió, la del soldat d'extracció humil però de condició heroica serà la que dominarà la producció italiana. Per aquesta època, any 1838, és quan el baró italià d'origen polonès Charles (o Carlo, o Karol) Dembowski, a qui ja hem esmentat, visita Tarragona. En veure a la catedral la làpida que recorda el capità de cavalleria milanès Francesco Plaza, mort al setge de 1641, Dembowski no pot evitar recordar el nom de l'altre heroi italià, mort 170 anys després. La referència que en fa, però, procedeix íntegrament de Vacani.

La visió de Balzac, contràriament al que podria pensar-se, no qualla entre els autors francesos, si més no pel que es refereix a la figura de Bianchi o Bianchini. Així, Mathieu Dumas se suma als elogis i É. M. Saint-Hilaire el qualifica de l'àguila de l'exèrcit. Thiers també esmenta la seva gesta però no li dóna tanta importància com els altres: un entre més. El posicionament més radical és el de Belmas, autor d'un dels relats militars més precisos del setge de Tarragona. Aquest historiador no esmenta en cap moment Bianchini, ni a l'assalt de l'Oliva ni a l'assalt final, tot i que surt ressenyat en l'informe annex, que Suchet adreça al príncep Berthier el 7 de juliol de 1811.

Entre els anglesos, és bastant corrent repetir el relat de Suchet. Napier en destaca que el seu vestit blanc, enmig del blau dels francesos, li donava un aspecte sobrenatural. E. Cust només l'esmenta. Destaca en canvi, l'interès que

li mostra l'alemany Camillo von Poli. Ben al contrari que els historiadors espanyols i catalans, que no solen fer gaire referència a la gesta de Bianchini. Muñoz Maldonado, Toreno, Díaz de Baeza, Recasens, Blanch, Recasens i Comes i Salvat i Bové no hi fan referència. Salas l'esmenta, tractant-lo d'heroi i seguint Suchet. Alegret l'esmenta com a responsable de l'èxit dels atacants, tot i que no detalla en què va consistir la seva acció.

Curiosament, o potser no tant, la versió de Balzac va fer-se un lloc, amb el temps, en la literatura espanyola. Així, Alfred Opisso li dedicarà un capítol a la seva novel·la *El grito de independencia* (c. 1890), amb el significatiu títol de "Un caníbal francoitaliano". I ja el 1921, Pío Baroja, a la seva novel·la *Las furias*, recollirà, com a verídica, la versió balzaquiana. Tot recordant que la gent l'anomenava "el dimoni", en diu:

"Uno de sus sargentos, Bianchini, se supo que había hecho la apuesta de comerse el corazón del primer centinela español que matase, y, por lo que se dijo, se lo llegó a comer".

Mereix un petit comentari a banda tota aquesta història inventada per Balzac. Alguns autors, hi han vist una simple incorporació al personatge real de la llegenda del cor menjat. Com tothom sap, es tracta d'una llegenda que, atribuïda en origen a personatges reals, ha anat transitant per la història literària. A Catalunya té una llarga tradició, que arrenca de la llegenda de Guillem de Cabestany. Un home gelós mata l'amant de la seva dona, li arrenca el cor, el guisa i, sense dir-ne la procedència, el fa menjar a la dona que, en saber-ho, també mor. La història va arrelar profundament en la cultura italiana. Dante l'inclou i comenta en el primer sonet de la seva *Vita nuova*. Boccaccio el va adaptar en un dels seus contes del *Decameró*. Més a prop de Balzac, es va convertir en obra de teatre (*Gabrielle de Vergy*, de De Belloy, 1777) i en òpera (*Gabriella de Vergy*, amb llibret de Leonne i música primer de Caraffa, 1816, i després de Donizetti, 1826), amb la qual cosa el tema es va popularitzar. Sthendal en parla també a *De l'amour* (1822) i hi fa referència a *Le Rouge et le Noir* (1830). Alguns autors han volgut veure en la invenció de Balzac una aplicació d'aquest mite. És possible que hi influís com a imatge morbosa, però

no, en canvi, per allò que significa. A la llegenda del cor menjat, el qui menja el cor no sap què és exactament el que menja; no hi ha, per tant, sadisme ni ferocitat en aquest acte. Sí que n'hi ha, en l'actitud de qui ho provoca, que busca en el fet una mena de venjança. Tot això és ben a l'inrevés que en la història de Bianchi. Una variant de la llegenda del cor menjat és la creença que, en l'acte de menjar-se el cor d'algú, el qui menja adquireix les virtuts o la força de qui és menjat. Aquesta tradició està molt estesa en diferents pobles del món, aplicada tant a animals com a persones. Tampoc això no es dona en el nostre cas. En canvi, la història de Bianchi sí que connecta amb la tradició d'apostes literàries. Algú que aposta fins que ho perd tot i, en una acció desesperada, aposta fins i tot el que no té i, amb aquesta aposta, recupera el que havia perdut i fins i tot guanya.

Hoffmann

Fins aquí, hem vist que tota la literatura generada pel setge i assalt de Tarragona de 1811 ha estat vista des del cantó dels assaltants i que l'únic heroi que se n'ha dibuixat s'ha basat en un personatge real de la tropa atacant. La primera aproximació a l'altre punt de vista no la realitza cap autor català, ni espanyol, sinó el destacat representant del Romanticisme alemany Ernst Theodor Amadeus Hoffmann, més conegut com ETA Hoffmann (1776-1822), autor també d'un relat que parcialment transcorre durant el setge de Tarragona. Valorat sobretot com un dels pares de la literatura fantàstica, que va influir enormement en autors tan diversos com Balzac, Poe, Andersen, Musset, Kafka, etc., l'any 1820 va publicar el relat "L'encadenament de les coses" i l'any següent aquest text va ser inclòs en el quart volum de la sèrie *Contes dels germans Serapion*⁶. És un relat típicament romàntic, que podria fer pensar en la vida, per exemple, de Lord Byron. En el marc del sistema, habitual en Hoffmann, de relats dins els relats, el protagonista d'aquest és un jove

⁶ El conte, titulat originalment "Der Zusammenhang der Dinge", va ser publicat inicialment a la *Wiener Zeitschrift für Kunst, Literatur, Theater und Mode*, de febrer-març de 1820 (núms. 20-27), i inclosa en el quart i darrer volum de *Contes dels germans Serapion (Die Serapionsbrüder)*, publicat el 1821. Agraïxo els consells del Dr. Jordi Jané en la resolució d'alguns dubtes sobre aquest punt.

alemany, Edgar, que, avergonyit del seu país (se suposa que per la manera ambigua com afronta el projecte napoleònic), coneix un vell espanyol, a qui sent tocar la *Profecia del Pirineo*, de Juan-Bautista de Arriaza. L'home, que es deia Baldassare de Luna i estava exiliat, li transmet els ànims per anar a la guerra que en aquell moment es disputa a la península: "Vol anar a Espanya, combatrà amb alegria per la llibertat d'aquesta nova pàtria". Tots dos se'n van a Anglaterra, on l'espanyol mor, i Edgar se'n va a Tarragona amb la brigada del coronel anglès Sterret (que es correspondria a l'històric Skerret). Així és com Hoffmann ens pot explicar, des de la ficció, els moments finals del setge i l'assalt de la ciutat per les tropes franceses. Tot i que la seva no és una visió documentada, no s'aparta, a grans trets, de la realitat. És profundament proespanyola. Per primera vegada potser en un text de ficció, es parla de *carnisseria* (*Gemetzel*, en l'original alemany; *carnage*, en la traducció francesa) per referir-se a l'assalt. Hoffmann no s'està de sospitar de causes fosques: "Sigui traïció, sigui negligència inconcebible de la part de la comandància". Edgar forma part del regiment d'Almeria que va poder sortir en direcció a Barcelona, on el jove alemany va ser ferit i va perdre el coneixement. Aquest fet conduirà Edgar al nucli de l'acció, a les guerrilles, concretament al grup que comanda el general Blake, amb el qual s'adreçarà a València, ciutat de la qual Blake farà la defensa i on Edgar viurà intensament la resistència i la clandestinitat.

El cas del jove alemany voluntari és reprès molt poc temps després per un altre autor alemany, aquest de menys relleu: Johann Christian Maempel, autor de *Der Junge Feldjager: In Franzosischen Und Englischen Diensten Wahrend Des Spanisch-Portugiesischen Kriegs Von 1806 Bis 1816*, publicat el 1826, en alemany i, simultàniament, en anglès. L'obra explica les aventures d'un jove alemany que combat com a voluntari, en aquest cas en l'exèrcit napoleònic, és fet pres pels anglesos i aconsegueix la llibertat a canvi de combatre en contra de Napoleó. Així, amb l'armada anglesa, és enviat a lluitar contra Suchet i participa en alguns fets pels voltants de Tarragona, però en una època posterior al setge de la ciutat (devers 1813).

Cornu

Deixem de moment l'heroi alemany i tornem a Balzac. La seva aportació al tema que ens ocupa no és només aquella contrafigura de soldat antropòfag. Balzac també va inaugurar el que en podríem dir el cicle de la ciutat ocupada, és a dir, els textos que ja no se centren en el setge i l'assalt, sinó en el període d'ocupació francesa i que, per tant, prenen com a fil conductor les relacions entre la població, és a dir, els tarragonins, i els soldats ocupants.

Seguint les petges de Balzac, el 1838 es va estrenar una obra de teatre, *L'élève de Saint-Cyr*, de Francis Cornu. Aquest autor era un conegut dramaturg de gènere popular. Especialment prolífic durant els anys 30 i 40 del segle XIX, el 1838 va estrenar i publicar *L'élève de Saint-Cyr*, un drama ambientat en el setge i ocupació de Tarragona de 1811. L'edició, sense data, és un típic fulletó teatral, de 44 pàgs., amb el text a dues columnes i una il·lustració al començament.

De tot el que he llegit fins ara sobre el setge francès de Tarragona, aquest és el cas més evident d'invenció de la realitat, a favor d'una ocultació de la massacre. ¿Era que Cornu no la coneixia? No ho crec, perquè tota la literatura i la historiografia coetànies en parlaven (des de Suchet a Balzac). ¿Volia conscientment rentar la cara a l'exèrcit francès? ¿O simplement no s'ho preguntava?: els francesos eren els bons i no calia plantejar-se cap altra alternativa. Els militars francesos que apareixen a l'obra són educats, gentils, comprensius, bones persones. Quan ocupen la ciutat, no tan sols no cometen cap excés, sinó que el general ho prohibeix explícitament i fa pregonar cada nit que si algun dels seus soldats s'excedeix amb la població, les persones, els béns o les cases, serà afusellat. I quan un d'aquests soldats, el que dona nom a l'obra, és acusat de violentar una noia (violentar, que no violar, ja que ella hi consent, a parlar-hi d'amagat, sense consentiment patern), l'única solució és la mort del soldat. Mentre els francesos són tan bones persones, tan honestos i legals, els espanyols són assassins, salvatges i, sobretot, intolerants, per culpa de la influència exercida per l'església (això era un lloc comú, una creença generalment estesa entre l'opinió pública francesa). A l'obra hi apareixen dos

convents, el dels benedictins i el de la Visitació. El superior del primer és un dels cabdills de la rebel·lió contra els francesos. En el segon es reuneixen els conxorxats. A més, són els frares els qui armen el poble. El *parti pris* de l'autor no tan sols és tendenciós i allunyat de la realitat, sinó que s'inventa una cronologia dels esdeveniments diferent a la històrica. L'obra comença quan els espanyols celebren que els francesos han decidit aixecar el setge. És un parany. Enmig del Tedeum que resen, els francesos ataquen i ocupen Tarragona. Dies després, quan els protagonistes (Anatole, l'élève de Saint-Cyr, i Pérez, burgès tarragoní, un dels caps de la conxorxa) són presoners, esclata una revolta. Els francesos són foragitats, però després tornen a ocupar la ciutat. Tarragona, doncs, en pocs dies, és conquerida dues voltes. A més a més d'inventar-se els fets, l'autor també n'inventa la toponímia. Els únics edificis que hi són esmentats específicament són els dos convents citats i un palau, a part de la casa del burgès Pérez. I tres carrers tenen nom: el *carrefour des Cordeliers*, la *rue d'Abrantès* i la *rue de Tolède*. D'altra banda, l'obra cau en alguns dels tòpics espanyolitzants propis de l'època. Així, els protagonistes locals es diuen Pérez (com el protagonista tarragoní de Balzac) i Leonor. I quan al començament celebren la suposada retirada francesa, Pérez vol fundar una missa a perpetuïtat a la capella de *Nôtre-Dame-del-Pilar*.

L'obra es va estrenar el 30 de gener de 1838 al Théâtre Ambigu-Comique, del boulevard Saint-Martin, on solien representar-se melodrames, vodevils i el que generalment es coneixia com a teatre de boulevard i va tenir una notable repercussió. La crítica de Jules Belin a la *Revue de Théâtre*, de la qual era redactor en cap, és força positiva, per a l'obra, malgrat nombrosos retrets als comedians. En canvi, Théophile Gautier, que la comenta en to fofeta a la seva *Histoire de l'art dramatique en France depuis vingt-cinq ans*, diu: "no està desproveïda d'alguna intenció dramàtica, i aquest canemàs, tractat per un poeta, hauria pogut esdevenir una bella tragèdia; per desgràcia, M. Francis Cornu no té ni tan sols una idea llunyana de la llengua francesa i fa parlar els seus personatges en una mena d'algaravia, que, d'altra banda, sembla molt ben compresa a l'Ambigu".

Kosinski

També seguint aquesta línia, cada cop més de ficció, però buscant relacions entre assetjants i assetjats, el 1844 va aparèixer un relat en polonès titulat "Zdobycie Tarragony. Roku 1811" (La presa de Tarragona. Any 1811), publicat inicialment a la Biblioteca Varsoviana i l'any següent inclòs en la col·lecció *Contes de soldats i històries de les guerres de 1799 a 1812*, en 3 volums, editada a Leipzig.

El seu autor, Adam Amilkar Kosinski (1815-1893) va ser un heraldista i escriptor especialitzat en relats de tema militar, molts dels quals va ambientar en la guerra que les tropes napoleòniques mantenien a la península ibèrica. En general, es pot dir que, Kosinski, el que pretenia era reivindicar el paper que els soldats del seu país havien jugat en aquelles guerres. Segons Belmar, en el seu detallat informe del setge, el "1ère de la Vistule" estava format per dos batallons amb un total de 880 homes, sota el comandament de Fondzelski, un dels oficials polonesos més destacats, cap d'una de les tres columnes que van iniciar l'assalt. D'aquests homes, al final de l'assalt n'havien mort 79 i ferits 109 (2 d'ells, oficials).

La presa de Tarragona, de Kosinski⁷, és un relat típicament aventurer que protagonitzen dos militars germans polonesos, el coronel Stanisław i l'ajudant de camp del general Suchet, Léon. La història transcorre en els darrers moments del setge. El regiment polonès que comanda el coronel no participa en l'assalt inicial, però li és encomanada l'última fase de l'ocupació de la ciutat. La lluita és ferotge, el relat explica que fins i tot les dones i les criatures porten armes i que els frares són els instigadors. Quan pràcticament només queda un palau en mans dels defensors de la ciutat, els polonesos envien un negociador. Es tracta de Léon, un dels dos germans, que és mort per un frare que li dispara des del palau. En aquest episodi es reflecteix, d'una banda, un dels grans arguments dels atacants per justificar la massacre, és a dir, que els assetjats no

⁷ Per raons d'idioma no l'he pogut llegir directament, però l'he pogut estudiar gràcies a la intermediació d'Aleksandra Tymczewska, una estudiant polonesa que està fent un màster de literatura catalana a la URV, a qui agraeixo la seva feina.

tan sols no havien volgut rendir-se, sinó que havien fet foc contra els parlamentaris. També es reflecteix la voluntat d'atribuir importants responsabilitats al sector eclesiàstic, com ja hem vist sobretot en *L'élève de Saint-Cyr*. Els polonesos aconsegueixen entrar al palau i maten el frare, però quan Stanisław va a disparar contra un altre personatge, és interromput per una mà femenina. Llavors reconeix una dona, de nom Fabianna, que l'havia salvat a ell de morir en una altra ocasió, i de la qual havia quedat enamorat. Els dies següents són els del saqueig i la repressió, que l'autor no estalvia. El pare de la noia, que és presentat com Hidalgo Don Juan di Ribeira y Nieves i un dels màxims responsables del trencament de les negociacions prèvies a l'assalt, és executat i ella embogeix. El coronel llavors decideix deixar l'exèrcit i dedicar-se a cuidar-la.

Més D'Arlincourt

En aquesta progressiva ampliació temàtica de la literatura dedicada a Tarragona, ara retrobem un autor conegut. Victor d'Arlincourt havia quedat tan impressionat pel setge i l'assalt de Tarragona, que ho utilitzava de manera constant al llarg de la seva carrera literària com a motiu de vanaglòria. Així, en fa esment en successives obres. Concretament, a: *Ipsiboè* (1823), *Le pèlerin*, *L'étoile polaire* (1842), *L'Italie rouge* (1850), *Place au droit* (1850). L'any 1850, però, publica una novel·la centrada íntegrament en el setge de Tarragona i les seves conseqüències. *Les fiancés de la mort*, que va ser immediatament traduïda com a mínim a l'alemany, l'holandès i l'espanyol (aquesta traducció a càrrec de Víctor Balaguer i Narcís Bassols), segons s'explica en un pròleg està basada en persones i fets reals. És, en síntesi, una enrevessada història d'amor, amb molts components d'aventura, misteri, terror i algun toc humorístic. La protagonista és la reusenca Paquita Balcells, enamorada de Pere Valls, un galant ben plantat que toca la guitarra, però es casa per compromís amb Esteve Montserrat, un ric negociant, i alhora està enamorada d'ella el contrabandista Gómez. El casament es produeix durant els primers dies de juny i amb això ja queda clara la imatge de confiança que, segons l'autor, els tarragonins tenien en la seva victòria. Es produeix l'assalt i el matrimoni es

refugia en un pou, que comunica amb una cripta. El seu propòsit és resistir-hi durant els tres dies del saqueig; aquest detall és, segons l'autor, històric. La cosa es complica i les aventures subterrànies, en les quals participen els altres enamorats, s'acaben quan el saqueig també s'acaba. Tothom pensa que només Paquita Balcells i Pere Valls han sobreviscut a la massacre i troben l'amistat del sergent Matarin i la protecció del mateix Suchet. Al cap d'un temps, Pere i Paquita decideixen sortir de la ciutat. Aquí comença una segona part plena d'aventures rocambolesques, en llocs imaginats encara que pretesament reals. Resulta que ni el marit ni el contrabandista no havien mort. Hi ha segrestaments, fantasmes, fugides enmig de la tempesta, assassinats, naufragis... Tot això, però, ara no ens interessa perquè ens allunya del tema.

Si tota la segona part és inversemblant i descabellada, la primera, en canvi, aporta un seguit de detalls que, verídics o no, són interessants per ser qui és qui els explica. A més de la confiança dels tarragonins, a què ja hem al·ludit, esmenta els intents de negociació de Suchet, que amenaça amb passar la ciutat a fil d'espasa, i la negativa dels tarragonins que, diu, refusen, insulten i desafien els parlamentaris francesos (no els maten, com diuen altres versions). La descripció del saqueig no estalvia res. Els francesos són comparats a l'àngel exterminador. Es donen exemples de fets que l'autor anota com a reals, com ara de nens llençats enlaira i rebuts a baix a la punta de les baionetes. Qualifica els responsables d'assassins i d'*enfants du carnage*. És molt interessant el que explica dels dies posteriors. D'una banda, perquè ell, l'autor, va ser l'encarregat (ho diu en nota) de "reduir a cendres els 30.000 cadàvers", i fa una detallada descripció de les fogueres de cadàvers, en què insisteix en la lentitud de la consumpció. D'altra banda, perquè explica la transformació que s'ha operat en els soldats. "El penediment succeeix al deliri, els fills del terror i del desordre han esdevingut els fills de la glòria i de l'honor". El sergent Matarin personifica aquesta transformació. Es creu en la necessitat de compensar per les seves ferotges accions de carn i sang amb obres de beneficència i humanitat. Quan Pere Valls li pregunta per què no comença ara, Matarin contesta : "Quan ja no mataré, ja pregaré". I afegeix: "Si escapo a la baioneta, a la metralla, a les bales, a les bombes, a la febre i als hospitals, petits avantatges de l'ofici, tindrè

una vellesa superba". Els mateixos que han massacrat la població, ara són compassius amb els pocs supervivents. Tarragona es presenta com una ciutat controlada per una policia severa, però alhora amb una administració sàvia i regular.

Un primer balanç i continuació

La conferència no pretenia donar a conèixer tota la producció literària derivada del setge de 1811. La intenció era apropar-nos-hi a partir de les principals línies i temes. Hem vist, en primer lloc, la creació romàntica, centrada en la figura del poeta guerrer, del qual són exemples Ceroni, Lissoni i d'Arincourt, que va donar com a resultat més notable la creació de l'heroi Bianchini. Al seu costat, un altre romàntic, Hoffmann, va inventar un heroi de signe ideològic diferent. D'altra banda, hem vist el desmuntatge de l'heroi a partir de les obres de Balzac. I hem vist com ell mateix posava en marxa els relats ambientats en la Tarragona ocupada, amb històries entre ocupants i ocupats, en què, a més de la seva novel·la *Les Marana*, van intervenir-hi el dramaturg Cornu, el novel·lista polonès Kosinski i, altra vegada, l'ara novel·lista d'èxit Victor d'Arincourt.

A partir d'aquest moment, la història continua. Sobretot, la producció literària francesa al voltant del setge de Tarragona no es detura. Cada vegada més, derivarà cap a la novel·la d'aventures, amb títols com *Le forçat-coronel* (1871), de Fortuné de Boisgobey (1891-1891), *Le capitain Mazuc* (1888), d'Édouard Montagne (1830- ?), o *Les marins de la garde* (1896), de Jacques Lemaire (1858-1913), sense que hi falti la mirada autocrítica, en una obra com *Mémoires d'un cheval* (1906), de Camille Audigier. Alhora, obres poètiques, com les de Louis Prosper Desabes, i llibres de memòries, com els de Antoine-Laurent-Apollinaire Fée (1789-1874) o Léon Dufour (1780-1865).

Mentre la literatura francesa continua dedicant força atenció al setge de Tarragona, a l'altra banda dels Pirineus no passa el mateix. No és intenció d'aquesta conferència trobar-ne els motius. En qualsevol cas, constatem la poca presència de Tarragona tant en la poesia patriòtica, com en la narrativa. N'és

una excepció el conte "El ángel de la guarda" (1859), de Pedro Antonio de Alarcón (1833-1891).

A Catalunya, el tema de la guerra del Francès, i en concret del nostre setge, no comença a donar fruits literaris fins a final dels anys 50 del s. XIX. El primer text literari que fa referència al setge de Tarragona que he pogut localitzar és un poema titulat "A Tarragona", d'Estanislau Clariana, que Víctor Balaguer va incloure en l'antologia *Los Trovadors moderns*. A partir d'aquest moment, i almenys fins a començaments del s. XX, s'aniran produint una notable quantitat de textos de tots els gèneres: poesia, narrativa breu, novel·la i, també, teatre. De tot plegat, segurament en destaquen les quatre novel·les dedicades al tema: *Lo caragirat* (1877), del reusenc Josep Martí Folguera (1850-1929); *¡Atrás el extranjero!* (1861), del lleidatà Manuel Angelon (1831-1894); *El grito de independencia* (c. 1890), del tarragoní Alfred Opisso (1847-1924); i *Tarragona en 1811* (1894), del reusenc Francesc Gras i Elias (1850-1912). Entre els poetes que han dedicat els seus versos al setge o a les seves conseqüències hi ha Francesc Pelagi Briz (1864), Pere-Antoni Torres Jordi (1866), Artur Masriera (1879), Luis A. Mestre (1879), Josep Garriga Lloró (1879), Manuel Mata i Maneja (1884), Josep Martí Folguera (1893), Miquel Menéndez (1896), Indaleci Castells (1911), José Giménez de la Orden (1911), Jaume Boloix i Canela (1911) i Ramon Pinyes (1933). I no oblidem un conte, ja citat, de Francesc Ubach i Vinyeta (1886) i un monòleg de Benet de Santos (1896).

Conclusions

El primer que ens sorprèn és el diferent ritme de reacció de les diferents literatures. Mentre a França i a Itàlia, fins i tot a Alemanya, de seguida apareixen escrits literaris relatius al setge de Tarragona, escrits que aniran prenent gruix i distància amb el temps, a Catalunya la reacció es fa esperar fins que els esdeviments no són, ja, història. L'obra de Ceroni, de Lissoni, del primer D'Arincourt o de Hoffmann és, encara, una obra que sent la seducció romàntica de l'acció.

En segon lloc, la diferent intensitat que també ha marcat cada país. A França, ens ha sorprès veure com el setge de Tarragona ha deixat una marca molt forta, superior fins i tot a la que va deixar-se notar a Catalunya mateix.

La literatura de guerra ha presentat al llarg de la història una evolució, i potser les guerres napoleòniques en representen un canvi de signe. Si des d'antic, el producte literari més destacat de la guerra era l'heroi, a partir del s. XIX la literatura gira la seva mirada cap a la mort i la destrucció. La *Ilíada*, el *Cantar del Mío Cid* o l'*Orlando furioso* deixen pas a *Guerra i pau*, de Tolstoi, *Res de nou a l'Oest*, de Remarque, o *La pell*, de Malaparte. A la literatura de la Guerra del Francès, i en concret al setge de Tarragona, hi trobem les dues coses.

D'una banda, els herois. A la Guerra del Francès, junt als noms dels grans militars (Reding, Saint-Cyr, Castaños), apareixen noms de persones senzilles. Alguna cosa hi deuen tenir a veure els ideals revolucionaris. Però, sobretot, per la banda espanyola, no podem oblidar que la guerra és sobretot una revolta popular i que els noms que més surten a la literatura seran Agustina de Aragón, el Timbaler del Bruc o El Empecinado.

A Tarragona, els escriptors francesos i italians van escollir un soldat senzill, que en realitat no va tenir una actuació destacada des del punt de vista militar. Va ser ben bé un suïcida. Es van deixar seduir pel gest. Per la posa romàntica. Pel seu vestit blanc enmig dels uniformes blaus, que el feia encara més visible. El van intentar mitificar. Van deixar de banda noms com el general Salme, que va morir en l'assalt a l'Oliva, o el general Habert que, segons diu Suchet mateix, havia tingut l'honor "de guiar les columnes que ens han convertit en amos de Tarragona"; o el capità Francoul, del 116è, "un dels més bells granaders de l'exèrcit", també segons Suchet, que va morir prop de Bianchini, en la seva mateixa acció; o el sergent Labes, que en l'ocupació del port va ser ferit 7 vegades i, tot i així, no es va retirar fins que tots els soldats menys un van ser també ferits i es van retirar.

Bianchini havia estat escollit com a heroi enmig del frenesí de la lluita i l'excitació de la victòria. Com en altres herois, la seva figura hauria pogut

engrandir-se amb el temps, de no haver-s'hi interposat Balzac, que va explorar-li el cantó ferotge. Bianchini es va convertir en un heroi dual, un valent i un salvatge. I enmig d'aquesta dualitat, la seva figura va anar esvaint-se.

El tractament literari dels herois locals s'escapa dels límits cronològics d'aquesta conferència, ja que no fructifica, com hem vist, fins a la segona meitat de segle. Amb tot, només amb la finalitat de deixar-ne constància, esmentarem que en el setge de Tarragona es repeteix el fenomen general de donar un especial protagonisme, històric i literari, a les dones, probablement perquè representaven com ningú l'esperit espontani del poble. Així, a les novel·les i també en algunes poesies dedicades al setge apareixen noms d'heroïnes amb base real, com ara la Calesera de la Rambla, la Capitana o la Rosa Lleonart, junt a noms d'heroïnes inventats pels autors, com Clara Margenat (Opisso). D'entre els herois masculins, anotem només que a la novel·la d'Opisso hi juga un paper descatat l'anomenat Mansueto, personificació literària del real Mansuet Boxó, ferrer d'Esparreguera que segurament va participar en els fets d'armes dels voltants de Montserrat i que va adquirir categoria literària de la mà de Víctor Balaguer i altres autors, entre ells el mateix Jacint Verdaguer.

Mentrestant, i més enllà dels herois, la literatura del setge de Tarragona ha estat també una literatura de la massacre. En les obres del bàndol assaltant, hi ha una assumptió generalitzada de la carnisseria. Només Cornu ho passa per alt. Se'n dolen fins i tot els que hi van participar. Molts (Lissoni o el d'Arincourt de 1850) sembla que s'hi rabegin, com si explicar-ho fos una manera de foragitar el fantasma. La majoria ho volen justificar. Donen la culpa a la defensa obstinada dels defensors de la ciutat (Lissoni, per exemple), a la no acceptació de l'oferta de rendició (Kosinski), fins i tot arriben a excusar-se amb els italians (Balzac). Alguns, més enllà de justificar-ho ho volen entendre. I per això expliquen la transformació que experimenta el soldat en la batalla, personificat en aquell bon sergent Matarin que apareix a *Les fiancés de la mort*. Com més distància dels fets, la visió sol esdevenir més crítica. I així ens trobem amb el que ens diu Camille Audigier a *Mémoires d'un cheval*: "Es pot deturar una carnisseria mig ordenada?"

Els autors catalans, òbviament, no tenen cap dubte respecte de la responsabilitat de la matança. Una altra cosa és que estiguin d'acord a l'hora de valorar el comportament de l'exèrcit defensor. A. Opisso i F. Gras i Elias són especialment durs en els qualificatius relatius als màxims dirigents espanyols. En el que sí que hi ha unanimitat és en la valoració dels traïdors i a donar-los molta responsabilitat en els fets, tot i que alguns autors, particularment Angelon, els humanitzen fent-los carregats de dubtes; en canvi, Martí Folguera fa el contrari: en la figura del Blai, els bestialitza.

Els defensors de la ciutat van perdre. Però els seus defensors literaris necessiten exorcitzar el desastre i, així com els francesos descriuen la massacre potser com una mena de teràpia, alguns dels escriptors d'aquí van inventar finals de ràbia i de venjança, que constitueixen expressions d'una mena de justícia poètica. Així, a la novel·la d'Opisso, uns falsos caragrats assassinen 10 francesos en un àpat. I a la novel·la de Manuel Angelon, després d'escenificar una escena semblant a l'anterior, el personatge anomenat el Mansueto fa esclatar un edifici abans de fugir de la ciutat ocupada. Al conte d'Ubach i Vinyeta, el final és també de venjança. Per no parlar del caragrat que dona nom a la novel·la de Martí Folguera, que acaba mort.

Ho deixem aquí. Com hem pogut veure, el tema dona per a molt. La conferència ha servit, sobretot, per posar en evidència la gran repercussió literària del setge de Tarragona de 1811. Encara hi ha molts aspectes a tenir en compte, que el temps ens ha impedit d'afrontar. D'altra banda, segurament encara hi ha obres per descobrir. No vull acabar aquestes línies sense agrair a les moltes persones que col·laboren en aquesta recerca, de vegades sense saber-ho, aportant-me una referència o un detall que jo desconeixia. No en dono ara els noms perquè la llista es faria llarga, però sí que vull esmentar específicament la Biblioteca Hemeroteca Municipal de Tarragona. Agraeixo també al Consell Comarcal del Tarragonès la seva acollida i a tots vosaltres, l'assistència.

BIBLIOGRAFIA

ABRANTÈS (1834): ABRANTÈS, Duchesse d'. *Mémoires de madame la duchesse d'Abrantès ou souvenirs historiques sur Napoléon, la Révolution, le Directoire, le Consulat, l'Empire et la Restauration*, vol. XIII, Paris, Chez Mame Delauney, Libraire, 1834.

ALARCÓN (1952): ALARCÓN, Pedro Antonio de. "El ángel de la guarda", dins *Historietas nacionales*, Madrid, Espasa-Calpe, 1952, pàgs. 60-68.

ALEGRET (1911): ALEGRET, Adolfo. *Historia del sitio, defensa, asalto y evacuación de Tarragona en la Guerra de la Independencia*, Tarragona, Imprenta de Vicente Martínez, 1911.

ALISON (1843): ALISON, Archibald. *History of Europe from the commencement of the French Revolution in 1789 to the Restoration of the Bourbons in 1815*, VIII, Edinburgh and London, William Blackwood and Sons, 1843.

ANGELON (1861): ANGELON, Manuel. *iAtrás el extranjero! Novela histórica del tiempo de la Guerra de la Independencia*, Barcelona, I. López Bernagosi editor, 1861.

ARAGO (1833): ARAGO, Jacques. "Chevaliers d'industrie", dins *Paris, ou le livre des cent-et-un*, II, Paris, Chez Ladvocat, Libraire, 1833, pàgs. 291-316.

ASSOLLANT (1881): Alfred. *La bataille de Laon (1814)*, Paris, É. Plon et Cie. Imprimeurs-éditeurs, 1881.

AUDIGIER (1906): AUDIGIER, Camille. *Mémoires d'un cheval (D'Iéna à Waterloo)*, Préface d'Hippolyte Gomot, Illustrations de Jules Rouffet, Paris, Société d'Éditions et Publications Librairie Félix Juven, 1906.

AYALA (1868): AYALA, Mariano d'. *Vite degli'italiani benemeriti della libertà e della patria. Morti combatendo*, Firenze, Coi Tipi de M. Cellini, 1868.

AYMES (1986): AYMES, J. R. *La guerra de la Independencia en España (1808-1814)*, Madrid, Siglo XXI de España editores, 1986³.

AYMES (1986): AYMES, Jean René. *La Guerra de la Independencia: héroes, villanos y víctimas (1808-1814)*, Lleida, editorial Milenio, 2008.

BALLUS (2011): BALLUS CASOLIVA, Glòria. "Les cançons patriòtiques a catalunya durant la Guerra del Francès", dins SAUCH CRUZ, Núria (ed.). *La Guerra del Francès als territoris de parla catalana*, Catarroja-Barcelona, editorial Afers, 2011, pàgs. 209-231.

BALZAC (1832): BALZAC, Honoré de. "Une conversation entre onze heures et minuit", dins *Contes bruns*, Paris, Everat, imprimeur, 1832, pàgs. 1-96.

BALZAC (1832-1833): BALZAC, Honoré de. "Les Marana", dins *Revue de Paris*, tom 45, pàgs. 234-267; tom 46, pàgs. 76-106. Paris, Everat, imprimeur, 1832-1833.

BAROJA (1921): BAROJA, Pío. *Memorias de un hombre de acción. Las furias*, Madrid, Rafael Caro Raggio, editor, 1921.

BELIN (1838): BELIN, Jules. "Ambigu-Comique. L'élève de Saint-Cyr", dins *Revue de Théâtre, journal des acteurs, des artistes et des gens de monde, paraissant le mardi et samedi*, 5è any, núm. 10, Paris, Imprimerie de A. Belin, 3 de febrer de 1838, pàgs. 206-208.

BELMAS (1837): BELMAS, J[acques-Vital]. *Journaux des sièges faits ou soutenus par les français dans la peninsule de 1807 à 1814, rédigés d'après les ordres du gouvernement, sur les documents existant aux archives de la guerre et aux dépôt des fortifications*, III, Paris, Chez Firmin Didot Frères et Cie, 1837.

- BEAUVAIS (1831): [BEAUVAIS, Charles-Théodore.] *Victoires, conquêtes, désastres, revers et guerres civiles des français*, XXXII, Paris, Imprimerie de C. L. F. Panckoucke, 1831.
- BERGES (1983): BERGES, Consuelo. *Stendhal y su mundo*, Madrid, Alianza editorial, 1983.
- BERTOLOTTI (1824): BERTOLOTTI, David. *Romans et nouvelles*, traduits de l'italien, Paris, Imprimerie Moreau, 1824.
- BLANCH (1861): BLANCH, Adolfo. *Cataluña. Historia de la guerra de la independencia en el antiguo Principado*, Barcelona, Imprenta y Librería Politécnica de Tomás Gorchs, 1861.
- BOFARULL (1845): BOFARULL Y BROCA, Andrés de. *Anales históricos de Reus desde su fundación hasta nuestros días* (2 vols.), Reus, Imprenta y librería de Pedro Sabater, 1845.
- BOFARULL (1866): BOFARULL Y BROCA, Andrés de. *Anales históricos de Reus desde su fundación hasta nuestros días*, segunda edición corregida y considerablement augmentada, Reus, Imp. De la V. e Hijo de Sabater, 1866.
- BOISGOBEY (1871): BOISGOBEY, Fortuné de. *Le forçat coronel*, Paris, E. Lachaud, 1871.
- BRIZ (1866): BRIZ, Francesch Pelay. *La Masía dels amors. Poema popular* (edició bilingüe), Barcelona, Llibreteria de Joan Roca y Bros, 1866.
- BUGNARD (1849): BUGNARD, Georges-Joseph. *Le fils d'un vieux soldat ou La translation des cendres de Napoléon*, Tarbes, Typographie de J. A, Fouga, 1849.
- BYRON (1812): BYRON, Lord. *Childe Harold's pilgrimage*, London, 1812².
- CAVALLÉ (2007): CAVALLÉ, Joan. *Tarragona escrita. La ciutat vista pels escriptors / Tarragona in Writing. The City as seen by Writers*, Lunwerg, Barcelona, 2007.
- CERONI (1813): CERONI, Giuseppe Giulio. *Poesie*, Mantova, Tipi dell'erede Pazzoni, 1813.
- CLARIANA (1859): CLARIANA Y FONTS, Estanislau. "A Tarragona", dins *Los Trovadors moderns, col·lecció de poesías catalanas, compostas per ingenis compemporáneos*, Barcelona, Llibreria Nacional y Estrangera de Salvador Manero, 1859, pàgs. 255-259.
- CONSTANT (1818): CONSTANT, Benjamin. "Charlemagne, ou La Caroléide; par M. Victor D'Arlicourt, Paris, 2 vols, in 8°", dins *La Minerve française*, Paris, Bureau de la Minerve française, novembre 1818, pàgs. 349-356.
- CORNU (1838): CORNU, Francis. *L'élève de Saint-Cyr*, drame en cinq actes précédé d'un prologue, Paris, Imprimerie de Ve Dondey-Dupré, [1838.]
- CUST (1863): CUST, Edward. *Annals of the Wars of the Ninetheenth Century compiled from the most Authentic Histories of the Period, III, 1810-1812*, London, John Murray, 1863.
- D'ARLINCOURT (1818²): D'ARLINCOURT, Le V[icom]te (Victor). *Charlemagne ou la Caroléide, poème épique en vingt-et-quatre chants*, seconde edition, Paris, 1818.
- D'ARLINCOURT (1823): D'ARLINCOURT, Le Vicomte [Victor]. *Ipsiboè*, 2 vols., Paris, Chez Béchét Ainé, libraire-éditeur, 1823³.
- D'ARLINCOURT (1842): D'ARLINCOURT, Le Vicomte [Victor]. *Le pelérin. L'étoile polaire*, 2 vols., Paris, Dumont, éditeur, 1842.
- D'ARLINCOURT (1850a): D'ARLINCOURT, Le V[icom]te [Victor]. *L'Italie rouge ou Histoire des révolutions de Rome, Naples, Palerme, Messine, Florence, Parme, Modène, Turin, Milan, Venise depuis l'avènement du pape Pie IX, en juin 1846 jusqu'à sa rentrée dans sa capitale en avril 1850*, Paris, Allouard et Kaepelin, 1850.

- D'ARLINCOURT (1850b): D'ARLINCOURT, Le V[icom]te [Victor]. *Place au droit*, Paris, Allouard et Kaepelin, 1850.
- D'ARLINCOURT (1850c): D'ARLINCOURT, Le V[icom]te [Victor]. *Les fiancés de la mort. Histoire contemporaine*, Paris, Allouard et Kaepelin, Libraires-éditeurs, 1850.
- DÈCINA (1999): DÈCINA, Paola. *Balzac e l'Italia*, textos de Michel Butor, Pierre Brunel, Giovanni Macchia, Marisa Volpi, Paola Dècina, Roma, Donizzelli editore, 1999.
- DEMBOWSKI (1841): DEMBOWSKI, Charles. *Deux ans en Espagne et Portugal pendant la guerre civil, 1838-1840*, Paris, Librairie de Charles Gosselin, 1841.
- DESABES (1861): DESABES, Louis Prosper. *Poésies diverses*, Paris, Frédéric Henry, Libraire-Éditeur, 1861.
- DÍAZ DE BAEZA (1852): DÍAZ DE BAEZA, Juan. *Historia de la guerra de España contra Napoleón, México*, Imprenta de I. David, 1852.
- DUFOUR (1888): DUFOUR, Léon. *Souvenirs d'un savant français. A travers un siècle 1780-1865. Science et histoire*, Paris, J. Rothschild, 1888.
- DUMAS (1843): DUMAS, Mathieu. *Cenno su gli avvenimenti militari ovvero saggi storici sulle campagne dal 1799 al 1814. Campagna del 1811*, tom XXV, Napoli, Tipografia all'Insegna del Diogene, 1843.
- DUPARCQ (1861): DUPARCQ, Edouard de La Barre. *Portraits militaires, esquisses historiques et stratégiques*, III, Paris, Ch. Tanera éditeur, 1861.
- FEE (1861): FEE, A[ntoine]-L[aurant-Apollinaire]. *L'Espagne a cinquante ans d'intervalle. 1809-1859*, Paris-Strasbourg, Veuve Berger-Levrault et Fils, Libraires, 1861.
- FERNÁNDEZ (2009): FERNÁNDEZ, Elena. *Mujeres en la Guerra de la Independencia*, Sílex ediciones, Madrid, 2009.
- GAUTIER (1858): GAUTIER, Théophile. *Histoire de l'art dramatique en France depuis ving-cinq ans*, 1ª série, Paris, édition Hetzel, 1858.
- G. P. (1846): G. P. (amb un comentari de L. C). "Bianchini Bolognese", dins *Giornale militare italiano e di varietà*, Firenze, núm. 21, 2 juliol 1846, pàgs. 165-166.
- GRAS Y ELÍAS (1894): GRAS Y ELÍAS, Francisco. *Episodios de mi tierra. IV. Tarragona en 1811*, Barcelona, Establecimiento Tipográfico de Vives y Susany, 1894.
- HOFFMANN (1827): HOFFMANN, ETA. *Die Serapionsbrüder: gesammelte Erzählungen und Märchen*, volum IV, Berlín, 1827, pàgs. 160-223.
- HOFFMANN (1830): HOFFMANN, ETA. "L'enchaînement des choses", dins *Oeuvres complètes*, traducció de Theodor Toussenel, tom 9, Paris, Jules Lefevre et compagnie editeurs, 1830, pàgs. 1-172.
- JULLIAN (1820): [JULLIAN, Pierre-Louis-Pascal.] *Galerie historique des contemporains ou nouvelle biographie*, VIII, Brussel·les, Aug. Wahlen et Cie, 1820.
- JOUY (1823): JOUY, Étienne. *Oeuvres complètes d'...*, XI, *Observations sur les moeurs françaises au commencement du XIX siècle*, Paris, Imprimerie de Jules Didot ainé, 1823.
- KOCH (1818): KOCH, Christophe Guillaume. *Histoire abrégée des traités de paix entre les puissances d'Europe depuis la paix de Westphalie*, X, Paris, Chez Gide Fils, 1818.

KOSINSKI (1845): KOSINSKIEGO, Ad[am] Am[milkar]. "Zdobycie Tarragony. Roku 1811" dins *Powiatki i opowiadania żołnierskie z wojen od 1799 do 1812 r.*, III, Lipsk, [Leipzig], Nakładem Księgarni Zagranicznej, 1845, pàgs. 61-117.

LAUGIER (1836): UN UFFIZIALE [LAUGIER, Cesare de.] *Fasti e vicende dei popoli italiani dal 1801 al 1815 o Memorie di un ufficiale per servire alla storia militare italiane*, X, Firenze, 1836.

LEMAIRE (1822): LEMAIRES, H. *Histoire de France depuis la mort de Louis XVI jusqu'au 1er aout 1821*, II, Paris, Chez Ledentu, libraire, 1822.

LEMAIRE (1892): LEMAIRES, Jacques. *Les marins de la garde*, illustrations de Job, Paris, Librairie Ch. Delagrave, 1896.

L'HERITIER (1822): [L'HERITIER, Louis François.] *Les Fastes de la Gloire ou les braves recommandés à la postérité. Monument élevé aux Défenseurs de la Patrie*, V, Paris, Raymond Libraire, 1822.

LISSONI (1814): L., A. [LISSONI, Antonio.] *Gli Italiani in Catalogna. Lettere*, Londra, 1814.

LISSONI (1837): LISSONI, Antonio. *Difesa dell'onore delle arme italiane oltraggiato dal signor di Balzac nelle sue Scene della vita parigina e confutazione di molti errori della storia militare della guerra di Spagna fatta dagli italiani*, 2a., ed. augmentada, Milano, 1837.

LOMBROSO (1841): LOMBROSO, Giacomo. *Galleria militare. Vite dei mariscale, generali ed ammiragli francesi, italiani, inglesi, polacchi, tedeschi, russi, prussiani e spagnuoli che hanno comandato in capo gli eserciti e la flotte dal 1794 al 1815*, Milano, coi Tipi Borroni e Scotti, 1841.

LOMBROSO (1843): LOMBROSO, Giacomo. *Vite dei primarii generali ed ufficiali italiani che si distinsero nelle guerre napoleoniche dal 1796 al 1815, opera strettamente connessa coll'antecedente, che trattava dei marescialli, generali ed ammiragli, ec. che ebbero parte nelle succitate guerre*, Milano, coi Tipi Borroni e Scotti, 1843.

MAEMPEL (1827): MAEMPEL, Johann Christian. *Adventures of a Young Rifleman in the French and English Armis, During the War in Spain and Portugal, from 1806 to 1816, written by himself*, London, Henry Colburn, 1827².

MARQUET (1828): MARQUET DE NORVINS, Jacques. *Histoire de Napoléon*, III, Paris, Ambroise Dupont et Cie, 1828.

MARQUISET (1909): MARQUISET, Alfred. *Le vicomte d'Arlincourt, prince des romantiques*, Paris, Librairie Hachette et Cie, 1909.

MARTÍ-FOLGUERA (1877): MARTÍ-FOLGUERA, J[osep]. *Lo caragirat*, Barcelona, Imprenta de La Renaixensa, 1877.

MARTINO (2006): MARTINO Antonio. "I soldati dell'esercito napoleonico del dipartimento di Montenotte caduti e prigionieri durante la campagna di Spagna e Portogallo", dins: *Atti e Memorie della Società Savonese di Storia Patria*, vol XLII, Savona, Società Savonese di Storia patria, 2006, pàgs. 261-333.

MINCONE (2006): MINCONE, Francesco. "Antonio Lissoni e *Gli Italiani in Catalogna*", dins Vittorio Scotti Douglas (ed.). *Gli Italiani in Spagna nella Guerra napoleonica (1807-1813): I fatti, i testimoni, l'eredità*, Alessandria, Edizione dell'Orso, 2006.

MOLINER (2005): MOLINER PRADA, Antonio. "La imagen de los soldados italianos en Cataluña en la guerra del francés", dins *Revista HmiC. Història Moderna i Contemporània*, III, Barcelona, Universitat Autònoma de Barcelona, Departament d'Història Moderna, 2005, pàgs. 225-248.

MOLINER (2007): MOLINER PRADA, Antoni. *Catalunya contra Napoleó. La Guerra del Francès. 1808-1814*, Lleida, Pagès editors, 2007.

MONTAGNE (1889): MONTAGNE, Édouard. "Le capitain Mazuc", dins: *Le Livre des Ving et un. Récits, contes, nouvelles*, Bibliothèque contemporaine, Paris, Calmann Lévy éditeur, 1889, pàgs. 387-421.

MORATÍN (1850): THERMODONCIACO, Flumisbo [Moratín, Leandro Fernández de.] "Vida de Don Nicolás Fernández de Moratín", dins *Obras de Don Nicolás Fernández de Moratín*, Madrid, Imprenta de La Publicidad, 1850³.

MOREU (1953): MOREU REY, Enric. *Un barceloní a la cort Maria-Antonieta: Sartine (Barcelona 1729-Tarragona 1801)*, Barcelona, Editorial Selecta, 1955.

MUÑOZ MALDONADO (1833): MUÑOZ MALDONADO, José. *Historia política y militar de la guerra de la Independencia de España contra Napoleon Bonaparte desde 1808 á 1814, escrita sobre los documentos auténticos del gobierno*, tom III, Madrid, imprenta de D. José Palacios, 1833.

NAPIER (1862): NAPIER, W. F. P. *History of the War in the Peninsula and in the South of France from a. d. 1807 to a. d. 1814*, III, New York, W. J. Widdleton, 1862.

NAPOLÉON I (1867): NAPOLÉON I. *Correspondance de Napoléon Ier publié par ordre de l'empereur Napoléon III*, XXI, Paris, Henri Plon, editeur des oeuvres de l'empereur, 1867.

OPISSO (c. 1890): MENDOZA, Carlos [Alfred Opisso]. *El grito de independencia. 1807-1813, novela histórica orginal en dos tomos*, Barcelona, Ramón Molinas, editor, s. d. [c. 1890].

PINGAUD (1914): PINGAUD, Albert. *La domination française dans l'Italie du Nord (1796-1805). Bonaparte président de la République Italienne*, II, Paris, Perrin et Cie libraires-éditeurs, 1914.

POLI (1847): POLI, Camillo von. *Memoiren des Hauptmanns und Adjutanten unter Napoleon*, Breslau, 1847.

PONSONAILHE (1903). Charles. *L'année française. Un héros par jour*, Tours, Maison Alfred Mame et Fils, [1903].

RECASENS (1863): RECASENS, José M. *Tarragona en la Guerra de la Independencia: recuerdo histórico desde 1808 á 1813*, Tarragona, Imprenta del Diario, 1863

RECASENS (1965): RECASENS COMES, José M. *La Revolución y Guerra de la Independencia en la Ciudad de Tarragona*, Tarragona, Real Sociedad Arqueológica Tarraconense, 1965.

RECASENS (1973): RECASENS I COMES, Josep M. *L'administració Suchet a les comarques tarragonines*, Barcelona, Rafael Dalmau editor, 1973.

RIGEL (1823): RIGEL, Franz Xaver. *Kampf um Tarragona während des Befreiungskrieges der Catalonier vom Jahre 1808 bis 1814*, Rastatt, 1823.

RIQUER (2007). RIQUER, Isabel de. *El corazón devorado*, Madrid, Siruela, 2007.

SAINT-HILAIRE (1844): SAINT-HILAIRE, Emilio-Marci di. *Storia popolare aneddótica e pittoresca di Napoleone e della grande armata* (tradotta in italiano da A. L.), Torini, Stabilimento Tipografico Fontana, 1844.

SALAS (1882): SALAS, Javier de. *El sitio de Tarragona por los franceses en 1811*, Tarragona, Imprenta de Puigrubí y Arís, 1882.

SALGUES (1826): SALGUES, J[acqués] B[arthélemy]. *Mémoires pour servir a l'histoire de France sous le gouvernement de Napoléon Buonaparte et pendant l'absence de la maison de Bourbon*, VIII, Paris, Imprimerie-Librairie de J. G. Dentu, 1826.

- SALVAT (1965): SALVAT Y BOVÉ, Juan. *Tarragona en la guerra y en la posguerra de la Independencia*, Tarragona, Real Sociedad Arqueológica Tarraconense, 1965.
- SANTOS (1890). SANTOS, Benet de. *Lo Escapulari. Aproposit dramátich en un acte y en vers (historich)*, Tarragona, Impremta d'Esteve Pàmies, [1890].
- SERRA (2011): SERRA I MASSANSALVADOR, Jordi. "La llegenda del Mansuet ", dins SAUCH CRUZ, Núria (ed.). *La Guerra del Francès als territoris de parla catalana*, Catarroja-Barcelona, editorial Afers, 2011, pàgs. 299-306.
- STENDHAL (1846): STENDHAL (Henry Beyle). *La Chartreuse de Parme*, precedé d'une notice sur la vie et les ouvrages de Beyle, par M. Colome, suivi d'un étude littéraire sur Beyle, par M. de Balzac, et d'une lettre inédite de l'auteur en réponse a ce travail, Paris, J. Hetzel, 1846.
- STENDHAL (1854): STENDHAL (Henry Beyle). *Mémoires d'un touriste par...*, Nouvelle édition entièrement revue et augmenté d'une grande partie complètement inédite, 2è série, Paris, Michel Lévy Frères, libraires-éditeurs, 1854.
- STENDHAL (1928): STENDHAL (Henry Beyle). "Qu'est que c'est le Romantisme? ", dins *Racine et Shakspeare*. Révision du texte et préface par Henry Martineau, Paris, Le Divan, 1928, pàgs. 175-205.
- SUCHET (1828): SUCHET, Maréchal [Louis Gabriel]. *Mémoires du Maréchal Suchet, duc d'Albufera, sur ses campagnes en Espagne, depuis 1808 jusqu'en 1814, écrits par lui même*, II, Paris, 1828.
- SUE (1855): SUE, Eugène. *Gilbert et Gilberte*, Paris, Impimerie Walder, [1855.]
- SUNYER (2006): SUNYER, Magí. *Els mites nacionals catalans*, Vic, Eumo editorial, 2006.
- THIERS (1856): THIERS, Adolphe. *Histoire du Consultat et de l'Empire, faisant suite a l'histoire de la Révolution Française*, XIII, Paris, Pauline libraire-éditeur, 1856.
- TORENO (1835-1837): TORENO, José María Queipo de Llano y Ruiz de Saravia Torero, Conde de. *Historia del levantamiento, guerra y revolución de España* (5 vols), Madrid, Imprenta de D. Tomás Jordan, 1835-1837.
- UBACH (1886): UBACH Y VINYETA, Francesc. "Un episodi de la guerra de la Independència", dins *Ateneo Tarraconense de la Clase Obrera*, any VIII, núms. 9 (30.09.1886), 3-5, 10 (30.09.1886), 2-4, 11 (30.11.1886), 1-2.
- VACANI (1827): VACANI, Camillo. *Storia delle campagne e delle assedii degl'italiani in Spagna dal 1808 al 1813*, V, Firenze, Antonio Carboni, 1827².
- VALLÈS (2007). VALLÈS I MARTÍ, Josep M. *De l'idealisme a l'oblit. Poesia i teatre de Pere Antoni Torres Jordi*, Cossetània edicions, Valls, 2007.
- Victoires (1820): (Une société de militaires et de gens de lettres). *Victoires, conquêtes, désastres, revers et guerres civiles des français de 1792 a 1815*, Paris, C. L. F. Panckoucke, editeur, 1820.
- VOLENTIERI (1847): VOLENTIERI, Angelo. "Strenna Piacentina per l'anno 1847 pubblicata a beneficio degle asili d'infanzia, Piacenza, Dal Maino, 1846", dins: *Annali Universali di Statistica, Economia Pubblica, Geografia, Storia, Viaggi e Commercio* compilati da Francesco Lampato, Milano, 1847, volum 11, de la sèrie 2a., 159-165.
- ZANOLI (1845): ZANOLI, Alessandro. *Sulla Milizia Cisalpino-Italiana. Cenni storico-statistici dal 1796 al 1814*, tom II, Milano, per Borroni ed Scotti Successori a V. Ferrario, 1845.

Consulta online d'alguns textos:

CERONI (1813):

http://www.tarragona.cat/lajuntament/conselleries/patrimoni/biblioteca-hemeroteca/fitxers/altres/poesie-di-giuseppe-giulio-ceroni/at_download/file

LISSONI (1814):

http://books.google.es/books?id=sWA9AAAAAYAAJ&printsec=frontcover&dq=intitle:gl'italiani+intitle:in+intitle:catalogna&hl=es&ei=HCmTdq5DIImY8QOn86mnBq&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=1&ved=0CC0Q6AEwAA#v=onepage&q&q=bianchini&f=false

LISSONI (1837):

http://books.google.es/books?id=8EoQAQAAIAAJ&printsec=frontcover&dq=intitle:balzac+inauthor:lissoni&hl=ca&ei=OqGOTuraHM7MtAbr4_HiDw&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=1&ved=0CDAQ6AEwAA#v=onepage&q&f=false

D'ARLINCOURT (1818):

Volum I: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k54706496.r=.langES>

Volum II: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k62090g.r=.langES>

D'ARLINCOURT (1850c):

<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5673568m.r=.langES>

HOFFMANN (1820):

1a. edició alemanya: <http://digital.ub.uni-duesseldorf.de/ihd/periodical/pageview/1970977>

Edició francesa: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5461417k.r=.langES>

MAEMPEL (1827):

http://books.google.es/books?id=4joZP17EFLMC&printsec=frontcover&dq=inauthor:maempel&hl=ca&ei=99-iTcGcI4mq8QOP8cSoAw&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=1&ved=0CCkQ6AEwAA#v=onepage&q&f=false

BALZAC (1832):

<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k61935k/f6.image.r=.langES>

BALZAC (1832-1833):

(a causa de les dificultats de consulta d'aquesta edició, ja que va ser inclosa en revista, oferim l'enllaç amb l'edició de 1842-1848, dins les Obres completes de Balzac, volum XV)

<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k61164192.r=.langES>

CORNU (1838):

http://www.tarragona.cat/lajuntament/conselleries/patrimoni/biblioteca-hemeroteca/fitxers/altres/leleve-de-saint-cyr/at_download/file

KOSINSKI (1845): http://www.pbi.edu.pl/book_reader.php?p=34924&s=1m

ANGELON (1861):

http://books.google.es/books?id=Umfndjm_MC&pg=PP9&dq=%22Atr%C3%A1s+el+extranjero%22+%22Manuel+angelon%22&hl=ca&ei=B-63Tb7LHo-r8APPoKFC&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=2&ved=0CDYQ6AEwAQ#v=onepage&q&f=false

GRAS Y ELÍAS (1894): <http://www.archive.org/stream/tarraconaen00elqoog#page/n8/mode/2up>

Briz (1866):

http://books.google.es/books?id=1f0-AAAAYAAJ&pg=PA459&dq=inauthor:francesch+inauthor:pelay&hl=ca&ei=Zqi-Tb23B8ep8QO7hZ3BBO&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=4&ved=0CEIQ6AEwAw#v=onepage&q&f=false